

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Rahvusliku käsitöö osakond

Rahvusliku tekstiili eriala

Helve Alla

**NAISTE TÖÖRÕIVAD XIX SAJ JA NENDEST INSPIREERITUD
TAASKASUTATUD KANGASTEST LOODUD SUVISTE KLEITIDE
KOLLEKTSIOON**

Lõputöö

Juhendaja: Riina Tomberg MA

Kristina Libe

Kaitsmisele lubatud:.....

Viljandi 2018

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	4
1 Naiste tööriided	6
1.1 Särgid.....	7
1.2 Seelik, pallapool, pihtsärk	11
1.3 Rüü.....	13
1.4 Pöll.....	15
1.5 Vöö	16
1.6 Õlakatted.....	17
1.7 Peakatted.....	17
1.8 Juuksed	20
1.9 Ehted.....	20
1.10 Jalanõud, jalakatted	21
2 Praktiline töö	26
2.1 Inspiratsioon	26
2.2 Materjalid.....	26
2.3 Kavandamine	27
2.4 Lõigete konstrueerimine ja põhilõike modelleerimine	27
2.5 Juurdelõikus ja kleitide õmblemine	28
2.6 Linane suvemantel	29
2.7 Linaste toodete hooldamine.....	31
2.8 Sääreribadest inspireeritud jalanõud.....	31
2.9 Meistrimärk	31
KOKKUVÕTE.....	32
KASUTATUD KIRJANDUS	33
LISA 1 Särkide pildid ja legendid.....	35
LISA 2. Kavandamine, moejoonised ja materjalinäidised.....	43
LISA 3. Põhilõike konstrueerimine ja modelleerimine.....	49
LISA 4. Tööproov	55
LISA 5. Toodete pildid.....	56

SUMMARY	62
LIHTLITSENTS	64

SISSEJUHATUS

XIX sajandi talunaiste suvised tööriivad olid õmmeldud enamasti kodus kootud linasest kangast. Tööriivastele, mis olid halvemast materjalist ja vähem ilustatud kui piduülikonnad, ei pööratud muuseumiesemeteks kogumisel peaaegu üldse tähelepanu (Voolmaa 1962, lk 214). Ka etnograafilises kirjanduses on tööriivastele pühendatud tavaliselt ainult mõned üksikud laused. Seda enam tekitas see pealtnäha lihtne ja igapäevane teema minus huvi, kui puutusin Eesti Rahva Muuseumis (edaspidi ERM) rahvarõiva spetsialiseerumispraktikal kokku erinevate originaalesemetega. Minu tähelepanu köitis pihtsärk (ERM 291:192), mis oli linasest kangast ja mõjus välimuselt kaasaegsena. Sellest tekkis mõte lõputööks – vaadelda lähemalt ja koondada teavet naiste suvistest tööriivastest XIX saj ja praktilise tööna luua särkide ainetel lihtsalõikeliste linaste kleitide kolleksioon, millel on äratuntavaid etnograafilisi elemente. Kleidid on mõeldud looduslähedust, naturaalseid värvitoone ja materjale ning jätkusuutlikku eluviisi hindavatele inimestele ja sobivad oma lõikelt erinevatele kehatüüpidele.

Töö kirjaliku osa eesmärgiks seadsin informatsiooni kogumise naiste linaste tööriivaste kohta. Kirjalikku materjali teema kohta on saadud etnograafiaalasest kirjandusest ja ERM-i Etnograafilisest Arhiivist (edaspidi EA), mis on süstematiseeritud erinevate esemete järgi. Pildimaterjali leidmiseks on kasutatud Eesti muuseumide veebivärvavat www.muis.ee. Tabelina on välja toodud erinevat tüüpi särkide fotod koos legendidega (vt Lisa 1). ERM-is esemeid uurimas eraldi pole käidud, sest selleks puudus otsene vajadus. Kasutatud on peamiselt ERM-is 2017. aasta kevadel praktikal olles kogutud infot ja vaatlusi. Kirjalikus töös on kursiivis välja toodud etnograafilised nimetused, millele on lisatud ka seletused.

Uurimisprobleemiks on erinevatest allikatest materjali kogumine ja üldistuste tegemine. Loov-praktilise osa eesmärgiks oli valmistada kollektsioon taaskasutatud kangastest, väärtustades sellega vana käsitsi kootud linast materjali.

Praktiline osa koosneb esialgse inspiratsiooni kogumisest ja kavandamisest, materjalide otsimisest, lõpliku valiku tegemisest ja materjali ettevalmistamisest; põhilõike konstrueerimisest ja modelleerimisest, juurdelõikusest, tööproovide tegemisest, õmblemisest ja lõppviimistlusest. Kleitide kavandamise juures kasutasin särkidele iseloomulikke etnograafilisi elemente ja töövõtteid (mitme erineva kanga kasutamine, kaenlalapp, nõõbiga kinnis, kurrutamine, käsitsi õmblemine).

Praktilise tööna valmis rõivakollektsioon, mis koosneb neljast kleidist ja ühest linasest mantlist. Konstrueerimise ja modelleerimise käigus valmis väikeseeria tootmiseks sobiv lõige suurusele 42/44, millest on võimalik tuletada teisi suurusmõõte. Kõikidest ülalnimetatud tööprotsessidest on kirjutatud teises, praktilist tööd puudutavas peatükis.

1 NAISTE TÖÖRIIDED

Rõivad jaotati kolme ossa: 1) Pidulikud rõivad (*seisuriided*), mida kanti vaid pidulikel juhtudel, hoiti hoolega ning pärandati sageli lastele; 2) Käimise rõivad (*käimariided*), vähempidulikeks käikudeks; 3) Töörõivad (*pidamise riided*), mida kanti iga päev ja mis tehti kas halvemast materjalist ja kaunistusteta või kasutati nendeks vanu pidulikke või käimise riideid (Kaarma, Voolmaa 1981, lk 15).

Igapäevased töörõivad olid tehtud linasest kangast, mille valmistamise protsess oli raske ja töömahukas. Tööl kantavad riided pidid olema vastupidavad ja mugavad. Igas suuremas talus kasvatati lina ja kooti vajalikud kangad oma tarbeks ise. Kõige kauem kooti kodus riidetööriiete jaoks (EA199:230).

Mõnistest on teada, et hea tugev tööriie oli *kurepooline*, ühe poole peale jäi atlass, teine pool sile. Pulgaväädid köidetud niite peale, ühe jalaga sõtkutud. Olnud sihuke *vigurine* värk. Kui villast kooti, siis pealminepool oli villane, alumine pool oli linane. Triibulist *joonikast* kangast kooti ka *kurepoolitselt*. Jooned kooti rühmiti, *säugu* kaupa. (EA 91:295)

Vajalik kogus kootava kanga hulka võis oleneda talu suurusest, jõukusest kui ka vajadusest. Särgi kanga kuluarvestusest saab ülevaate Maali Varikult Abja-Paluojaalt: „*Vanasti arvestati särgikanga pikkuseks 4 amet. Üks ame oli 5 küünart (umb. 2,5 meetrit). Särgi kanga pikkus oli siis 20 küünart. Ühe ame peale kuulus 2,5 naela lõime. 1 kg lõimest saadi käärida 25 küünart.*“ (EA 94:92)

Lihtsate töösärkide pihaosa oli enamasti paremast linasest kangast ja *alane* robustsem. Särgialase riide kudumiseks kasutati linade sugemisel saadud takku, *sugitakku*, vaesemad on särgialase koe kedranud *ropstakkudest*, s.o. linade ropsimisel langenud teravate luudega takkudest. Kuusalu rannakülades, kus lina kasvatati vähe, on teateid, et osteti jämedakoelisi

kotte, mida pleegitamise järel õmmeldi naiste särkidele jätkudeks. Kotiriidet on kasutatud ka mujal Eestis särgialasteks. Töörõivana on kantud ka üleni takusest riidest tehtud särke. (Voolmaa 1962, lk 215-216)

Igapäevased töörõivad võisid olla parandatud (*paagadu*) ja seda ei pandud pahaks; oluliseks peeti, et rõivad mustad ja katkised ei oleks. Kui riided päris läbi kulusid, siis tehti neist jalarätid või lastele riideid, kõik leidis kasutust ja ära ei visatud midagi. (Kaal jt 2005, lk 321)

Teateid on sellest, et teenijatele antud rõivad olid alati takused-paklased. Palgaks määratud pesu ja rõivad olid enamasti samast materjalist kui oma perekonnaliikmetel. Vanasti kui õmblejaid ei olnud õmbles perenaine ehk peretütar meeste ja laste pesu ning rõivad. Ühe teate järele „*Kes es mõista mihele ja latsile hamõt ummõlda, tu es tohi mehelegi minna*“. (EA 36:887-895)

S. Karelson Otepäält mäletab, et tema lapsepõlves pidanud karjased särke õmblema. 10-15 a tütarlastele antud karjamaale valmis lõigatud särk kaasa, need pidanud näpuga valmis õmblema. (EA 86:162) Särgi legendist (ERM A 566:167) võib lugeda, et kui mehed heinaajal puhkasid, siis naised õmblesid särke.

Särgi alumises osas kasutatud robustse materjali kohta võib tuua järgmise näite. Liisu Laasi ütluste järgi Vigalast oli üks ema käskinud lapsel särgi põõsa pealt ära tuua. Poiss vastanud „*Em, ma ei saa tuua, kott tuleb ka järele!*“ (EA 125:345-346) See ütlus väljendab ilmekalt, kui *paklane* võis särgi *alane* olla, et poiss selle kotiriide arvas olevat.

1.1 Särgid

Tööl kasutatud särgid ja käised olid enamasti ilma ilustusteta. Tabelis (vt Lisa 1) on välja toodud erinevad särgi tüübid koos legendidega, kus pole küll märges, et neid kasutati töö tegemisel, kuid sellise järelduse võib teha loetud tekstide ja kirjelduste põhjal. Lisasin tabelisse ka ühe lähinaabrite särgi Leningradi oblastist (ERM B 72:7), mille legendist võib lugeda, et seda kasutati ale tegemisel ja on meie särkidega väga sarnane.

Särk (Lõuna-Eesti *hame*, Põhja-, Lääne-Eesti ja saartel *särk*) oli naistel suvel varem põhiline kehakate paiguti kuni XIX sajandi viimase veerandini, kuid aja jooksul muutus särk alusrõivaks. Piirkondades, kus kanti käiseid oli särk lihtsustunud ja muutunud juba varem

alusrõivaks. Jätkuga särke on arvatavasti kantud alati alusrõivana. Ainult suvel palavaga põllutöödel ja kodus tubastel töödel olid naised jätkuga särgi väel. (Kuigo 1968, lk 257-266)

Töötamisest särgiväel on ka vastupidiseid näiteid. Setomaal peeti päris patuks, kui inimene ei jõua oma riideid kanda s.t. ka palava ilmaga tööd tehes oli seljas täis komplekt riideid. (Kaal jt 2005, lk 352-353)

Foto 1. Setud Matsuri külas rukist lõikamas (Allikas: ERM Fk 213:153)

Samas võib leida Setomaa kohta ka sellise ülestähenduse: „*Hame väel ei käida, väga harva, kui „kiagi ei näe, rüa lõikuse ajal mõni vanem naine viskab „rüü ära“ ja on hamme väel. Aga sagedasti ollakse palava ilmaga rüü väel ilma hameta.*“ (EA 28:628)

Särgid tehti enamasti pikkade varrukatega, argipäevaste särkide varrukad olid tavaliselt 16-18 cm laiused (pidulikud 30 cm kurrutatud värvli osaga), ilma värvlita nn. *lihtsuud, lihtkäised, avasuukäised*, mis kitsenesid käerandme suunas (Kuigo 1968, lk 265). Värvliga varrukaid nimetati *krooksuud*, suurema liikumisvabaduse andmiseks õmmeldi kaenla alla ruudukujulised riidelapid e. *kaenlaaluslapid*, mida Iisakus, Jõhvis ja Lüganusel nimetati *tilk*. Kirde-Eesti tuunikatüüpi naistesärk tehti peenemast linasest riidest (*piht, särgipiht*) ja takuse alaosaga (*alane, alene*; Jõhvis Iisakus Simuna khk. idaosas *kudament*). (Voolmaa 1962, lk 215-216)

Naiste särk *jakuga hamõ, hamõh'* õmmeldi kahest riidest. Pealmine pool, *mäe pool*, tehti linasest, *jatk, jakk* – temusest, *paklasest*. Jatk tehti pikiriidest, kahe küljeõmblusega, siiludeta. Üleval ja all oli palistus, *pal'gus*, piht, samuti allääred palistati, kusjuures piht ja jatk ühendati ülelöömispistel. Hamel oli 2-sõrme laiune mahakäänetu krae, pikad värvliga varrukad, õlgadele õmmeldud õlalapid, *õlgrihma'*. Krae, *kaal, kaaltagune*, kinnitati igapäevastel nn. koduhamedel hariliku palmitsetud paelakesega. Õlalapid, *õlgrihma*, kinnitati särgi õlale kahe tikkpistereaga, piluga. Õlgrihma kaelapoolne ots käis kaelataguse alla. Pilu kohalt tõmbas niidi välja, jäi nagu masinaõmblus. Niidist nõöbid ei läinu tõlvaga lüües katki. (EA 91:304-305)

Setomaal ei tuntud seelikut, seda asendas vanematüübiline naistesärk, *pikki käüstega hamõ*, koosneb pihast ehk *imäst* ja ätkust, *alosõst*, mis on kõige jämedamast takusest riidest. Piht jaguneb pihakatteks ja varrukateks, kumbki osa eri riidest. Pihakate on toimne. Väga tihti on selle alumine ja ülemine osa teine teist kirja. Neist on tuntumad nn. *toimlahkmanõ, mehikoaline* ja *kirpsilmäne*. Vanema särgi varrukad olid pikad (86-123 cm) ja kitsa varrukasuuga. Varrukaots kroogiti korrapäraselt randmest küünarnukini. Töö juures pisteti käsi läbi varrukaõmbluse jäetud august, *promisest* ehk *promi mulgust*, varrukad aga sõlmiti seljale, kuhu nad rippuma jäid. (Kurrik 1938, lk 184-185)

Setomaal kasutati töö juures sagedasti ilma kirjadeta lihtsaid hamesid, kuid suuremalt osalt ikka siiski „*kirju käüstega hamõsid*“, kui need on juba pestud. Kodus värvitud punane villane lõng andis värvi, sellega ei sobinud enam minna „*parembahe paika*, vaid kasutati ära töö juures. (EA 28:623)

Naaste 'hamõ ol'liva iist lajalt vallal, köödüssega kinni. Põl'vine ol'l parõmbast 'rõivst, sõss 'pante viil ótsa poolõ seerene 'pakladsõst 'koeto jämme jakk, tuu ku likõs sai, sõss 'hõõrsõ kõik'seere veritsess. Ol'l õnnõ üt's ul'l muud. Tuuga no inämb määnest rõõvast kokko hoia õs. (Kaal jt 2005, lk 340)

Kirde-Eestis pole naised alati kandnud varukateta särki ja sellel lühikest kaharat pihakatet, käiseid. Töörõivastuses on siingi kasutatud Eestile üldiselt omast pikkade varrukatega särki. (Voolmaa 1962, lk 228)

Põhja-Eestis olid levinud *käised*, (Virumaa kirdeosas *käispead*, kuusalus *käuksed*) valgest linasest riidest, lühikese, napilt rindade alla ulatuva kahara pihaosaga ning laiade varrukatega. Kui peokäised olid ohtrasti ilustatud, siis töökäised tehti jämedamast materjalist ja lihtsamate

kaunistustega või jäeti hoopis kaunistamata. Särki kanti enamasti käiste all alusrõivana ehk pesuna. Särk oli ilma varrukatega ja õlalappideta, kaunistusteta ja kraeta, avara kaelaavaga, mis krookpaelaga kokku tõmmati, nn. *krookpaelasärk*. Kuna aga argipäeviti ei kantud käiseid, tehti selleks puhuks pikkade või lühikeste varrukatega särgid ja neil ei olnud tavaliselt tikandilustusi ja kinnitati sõltuse või preesiga. (Moora jt 1957, lk 98-99)

Lüganuselt on teada, et igapäevased käised olid tikandita, kuid neid kurrutati hoolikalt. Kuigi käiste kandmine vähenes Kirde-Eesti läänepoolses osas, on teateid et 1860–ndatel aastatel on veel mõned vanad naised kandnud käiseid nii tööil kui ka pidudel. (Voolmaa 1962, lk 221-222)

Lääne-Eestis käisid naised suvel sooja ilmaga tihti ainult särgiväel, mähkides ümber keha kirivöö. Mihklist on teada, et tööil käies on jaheda ilmaga kantud kaht särki ülestikku. Argipäeva seelikud olid takused, kas triibulised või ühevärvilised tumedad. (Moora jt 1957, lk 98-122)

Vigalast on teada, et suvel töö juures oldi tavaliselt ilma seelikuta. Niites viskasid tüdrukud seelikud seljast ja panid vöö särgi peale. Heina ajal oli päris pentsik kohe, kui mõnel oli seelik veel särgi peal. (Manninen 2009, lk 122)

Muhus õmmeldi vanematele linastele särkidele alaäärde kirivöötehnikas kootud *ai* ehk pook, mis viitab sellele, et suvisel ajal on käidud särgiväel. Särk on raske ja ulatub poole sääreni; tagant on ta vähe pikem kui eest, nii et mis tahes töö juures kodus või põllul sirbiga rukist lõigates on särgiväel töötav vöötatud muhu naine olnud korralikult rõivastatud. (Kurrik 1938, lk 56)

Hiiumaal kantav pihtsärk koosnes varrukatega eest nõõbitavast pihaosast ja mitmelaidsest alates vöökohast kroogitud alumisest osast. Mõnel juhul kinnitusid laiad õlapaelad pihaosa külge eraldi. Kroogitud särk ja kurrutatud seelik sarnanesid lõikelt ja särgi nimetust tarvitati mõlema kohta. Kirjeldatud särgid on hiidlased omandanud rootslastelt Vormsilt ja Noarootsist. Argipäeviti kanti siingi käiste kõrval pikkade varrukatega särke. (Kuigo 1968, lk 271-272) Pihik ehk *ööder* jäi lühikese kahara pihakatte *käiste* varju (Voolmaa 1971, lk 134).

Kihnus kasutatud töökäiseid jäeti kaunistamata ja tehti jämedamast (takusest) materjalist, 1880-ndate aastate paiku hakati käiste asemel kandma *sitsijakke*, käised jäid püsima traditsioonilise pruudiriieetusena. (Moora jt 1957, lk 126)

1.2 Seelik, pallapool, pihtsärk

Tööseelikud tehti enamasti lihtsamad, sageli takusest materjalist, kuid tööl peeti ka vanu pidulikke seelikuid. Seelik kuulus ka tavaliselt taluteenija aastapalga hulka. Teada on, et XIX sajandi keskpaiku võis tüdruk kaheaastase teenistuse puhul muude rõivastusesemete seas saada palgaks ühe villase ja kaks linast seelikut. Vallakohtu protokollidest võib lugeda, et vahet tehti kas saada oli *igapäevane* või *kirikukört*. (Voolmaa 1971, lk 141-142)

Veel möödunud sajandi keskpaiku ja teisel poolelgi peeti suvistel töödel naistele täiesti kombekohaseks rõivastuseks vaid valge linane särk ja seelik ei olnud naisterõivastuses sugugi alati nõutav. (Voolmaa 1971, lk 141-142) Poolvillased s.o. linase lõime ja villase koega ripspindsed triibulised seelikud olid enamasti kodus telgedel kootud. Tehti ka läbilinaseid ja takuseid pikitriibulisi seelikuid, mida kasutati suvise töö rõivastusena, vaesematel olid need aga kasutusel ka talvel ja pidudel. Edela-Võrumaa linased triibuseelikud kooti atlaspindselt, *kurepoolitsed*. (Voolmaa 1971, lk 118) Vanu seelikuid kanti tööl, kuni nad lõplikult ära kulusid (EA199:193).

Lõuna- Eestis tunti *pallapoole* nime all seelikut, mis oli tehtud valgest linasest riidest ja kasutati suvise töö rõivana. Kokkuõmblemata pallapoolest on XIX saj. esimesest poolest teateid Kodaverest, kus vanem rahvariidevorm säilis kauem kui mujal põhja-Tartumaa osades. (Moora jt 1957, lk 33) *Pallapoole* nime alla tunti ka Viljandimaal toimseid linaseid suveseelikuid, millele oli alla õmmeldud tumesinine punase südamega *pook*, mis oli kootud samas tehnikas nagu naiste vöödki. (Kurrik 1938, lk 142) Tartumaal kantud *pallapoolik* oli valge linane kokkuõmblemata suvel kantav riidelaid, mis vööga ümber keha seoti. Pallapoolik oli toimne ja ääristatud kitsa punase veerikuga või valge linane kokkuõmmeldud seelik, millel all lai vöötehnikas korjatud pook. (Kurrik 1938, lk 157)

Kodus talituste ajal võeti pealmise *pruntsi* veer mõlemalt küljelt üles ja pisteti vöö vahele, *alusprunts* paistis. Paklast *pruntsi* kutsuti *pallapool*, mõnel oli päris valgest toimsest riidest, ristipidi kangast. (EA 91:309-310)

Võrumaal kanti suvel *kurapoolseid ündrikuid*, s.o. koeatlasspindseid takuseid seelikuid valge põhjaga, millesse kootud punased ja sinised peened jooned. Uuemat päritolu iseäranis ida pool tuntud ruudulised seelikud, mn. *kaardi ruutu* ja *viro ruutu* ja *ristiküüdilised* seelikud. Harglas, Karulas, Urvastes ja Rõuges kanti valgeid ja hahku seelikuid. Vanemaks suveriideks oli linane *pallapool* punase veerikuga all, mis õmmeldi kokku ühelaisest toimsest riidest, mis

oli *kirpsilmane* või *trelline*. Värvli kohalt olid nad volditud. Vanemad samakoelised kinniõmblemata suveriided volditi ümber puusade ja seoti vööga kinni. (Kurrik 1938, lk 170)

Kirde-Eestis püsisid tööriietuses kuni linna tüüpi rõivastusele üleminekuni vanapärased poole sääreni ulatuvad kitsad mustad või valged takused *ümbrikud*, ehk *piedud*, nagu neid Viru rannikul nimetati. (Voolmaa 1962, lk 222) Möödunud sajandi lõpuni kroogiti, *kibratati* seelikud nagu varem rahvarõivaste puhul sirgetest riidelaidadest kaharalt värvli külge. Vanematel inimestel ja töörievastuses püsisid need edaspidigi. (Voolmaa 1968, lk 298) Igapäevastele seelikutele kurde ei pressitud. (Voolmaa 1971, lk 142)

Põhja-Eestis oli 1840 aastate paiku oli peoülikonnas ainuvalitsevaks pikitriibuline seelik. Tööl aga kanti veel möödunud sajandi lõpu poolegi ühevärvilisi musti või valgeid linaseid seelikuid. Pärast pikitriibuliste seelikute levimist pidid vaesemad tüdrukud sageli pidupuhkudelgi leppima musta seelikuga, millele olid alla jäetud värvilised paelad. Sajandi lõpu poole hakati kandma juba ruudulist seelikut, samast riidest või sitsist jakiga, mis tähistas lõpliku üleminekut linnatüüpi rõivastusele. (Moora jt 1975, lk 100)

Põhja-, Lääne-, ja Kesk-Eestis levinud põikitriibulised seelikud olid 1860-70-ndatel lühikest aega moerõivaks, seejärel kanti ära tööl või alusseelikuna. *Ristitriibulised* olid rütmiliselt korduvate värviliste vöötidega, mõnikord olid tehtud jooned ka lõimesse, nii et kangas jäi ruuduline (EM A 509:2004). Seelikud olid eeskätt nooremate moerõivaks ja neid tuleb vaadelda kui üleminekut linnamoole. Ruuduliste seelikute kohta on teateid XIX sajandi keskelt ja neid kanti ka veel XIX sajandi lõpul, kui nad jõudsid ka mandri lõunapiirile Võrumaale. Varasemad hõredaruudulised seelikud asendusid hilisemate tihedama ruuduga (EM A 509:1920) seelikutega. Läbilinased ruudulised tööseelikud püsisid kasutusel kohati XX sajandi algulgi. (Voolmaa 1971, lk 122-123)

Harju- ja Virumaal kanti läinud sajandi lõpu poole kodus ja töö juures valget linast seelikut (Kurrik 1938, lk 88).

Ühevärvilistel kaharatel seelikutel, kui seelik vanemaks jäi ja võeti igapäevaseks kandmiseks, harutati sellelt kard ja õmmeldi uuele seelikule (Voolmaa 1971, lk 140-141).

Lääne-Eesti Saarde idapoolse osa argipäeva seelikud olid takused, kas triibulised või ühevärvilised tumedad (Moora jt 1957, lk 122).

Linnamoele ülemineku perioodil kanti *kaapotkleite* (*kaput, kapot, pihaga riided, pihaga seelik*), mis koosnes piha külge volditud või kroogitud seelikust, mis oli kokku õmmeldud samast materjalist kehasse töödeldud pikkade varrukatega pihaga. *Kaapotkleite* tehti nii kodus kootud põikitriibulisest kangast kui ka osturiidest. (Voolmaa 1971, lk 136)

Saaremaalt on Anna Puis teadete kohaselt teada, et *kiutkuub* punase-musta triibulist seelikut, kanti pidulike sündmuste puhul. Igapäevasemate toimetuste juures olid sinise-musta ja roheline-musta triipu. Seelik ulatus alla peensääreni nii et jämesäär oli kaetud. (EA 125:110-111) *Alusundrukud* olid 1890 paiku juba ostetud riidest. Kodus peeti talitamise ajal *parhiudrukut* ja *parhijakki*. (EA 128:279).

Kihnus kanti enne pikitriibulisi *körte* ühevärvilisi *korduskörte*, töö juures halli ja musta. See koosnes neljast laiust ja oli kurrutatud ehk plisseeritud ja millel oli punane pael ääres. (Kurrik 1938, lk 125-126)

XX. sajandi alguses hakati valmistama siniseid puuvillaseid körte ehk *sitsikörte*, mida kanti kördi all. Suvel palava ilmaga võeti pikitriibuline villane kört sitsi seeliku pealt ära ning tehti tööd *sitsikördiga*, põlle kui abielunaise tunnust kanti ka palava ilmaga. Kihnlased on valmistanud ka *maesemaa körte*, millega käidi 20.sajandil mandril tööl. *Maesema kördi* lõim oli linane ja sissekoe lõng villane. Seelik õmmeldi Eestis kantud linliku kostüümi sarnane ning sellel polnud allääres paela. (Summatavet 2010, lk 35-42)

Hiiu seelik oli erinevalt mandril kantavast seelikust värvlita. Ta õmmeldi linasest või puuvillasest riidest pihikukujulise *öödri* külge. XIX sajandi algupoolel kanti talvel mustast toimest, tugevast vanutatud villasest riidest seelikut (*kuube, mustkuube*), suvel aga valget linast kurrutatud seelikut, *kurdsärki* (*suursärki*), kusjuures pidulik rõivas erines töö rõivast vaid parema materjali poolest. *Kurdsärki* kanti suvise töö rõivana kuni üleminekuni linnatüüpi rõivastusele. (Moora jt 1957, lk 171)

1.3 Rüü

Kergeks ülerõivaks, eriti suvel oli linane *rüü* (põhjas *rüü*, lõunas *rüü, rüid*). Sajuste ilmadega tõmmati *rüü* teiste rõivaste peale vihma ja lume kaitseks. Talvel võeti *rüü* valge kasuka peale, et must kuub kasukat ei määriks. (Moora jt 1957, lk 36) Mulgis oli rüü sama lõikega nagu pikk-kuubki ja püsis üldiselt tarvitusel kuni XIX sajandi viimaste aastakümneteni. (Moora jt 1957, lk 36-47) Samasuguse lõikega oli ka Lääne-Eesti *rüü* (*rüü*), mis valmistati linasest

riidest. Seda kanti suvel ülerõivana töö juures, talvel aga tarbe korral kasuka peal. (Moora jt lk 123)

Liisa Lehis Abja-Paluoja oli *rüüd* kandnud 12 aastasena karjas käies. *Rüü* oli sama vormiga kui vammus. Materjalilt oli rüü linane. Täiskasvanud inimesed kandsid rüü all *maneskit*. Selleks oli peenike linane kaelaesine, millel valge niidiga pisted peale õmmeldud. (EA 94:289) *Rüüd* olid linased ja pidid olema puhtad ning valged kuna rüüdega käidi ka suvel kirikus (EA 94:292).

Setu naiste vanem, s.o. möödunud sajandi esimesest poolest pärinev ülikond koosneb erakordselt pikkade kitsaste varrukatega venepärasest särgist, umbkuuetaolisest *rüüst*. Kergeks suverõivaks pikk-kuuetaoline poolvillane *räbik*. (Moora jt 1957, lk 49) *Rüü* oli linane, paklane iga *päiv pittä*. Oli õmmeldud nagu kitasnik, aga oli ka peenemaid linaseid. *Rüül* pikki varrukaid ei olnud. Kitasnikul olid „*käised*“ taga. Nende *käustega*, varrukatega peksti lapsi. Palja käega ei lubatud lapsi lüüa, ennem vitsaga. (EA 747:107)

Rüü oli õlalt allani ühes tükis lõigatud rõivas. Esimene ja seljatagune tükk on võetud riidelaiuselt ja mõlemaile küljele on vahele aetud kaks siilu, üks esimese ja teine tagumise tüki külge. Siilud hakkavad otse kaenla alt, kaenlaaugust. Igapäevased rüüd on tavaliselt tehtud linasest, tumesinisest või mustast labase koega riidest, kaunistamata. (EA 43:107)

Rüü on säilitanud mingi vanema kuue eestikeelse nimetuse, kuid oma kujult vastab see Pihkva ümbruskonna venelaste poolt veel möödunud sajandi keskpaiku kantud sarafanitaolist kehakatet. *Rüül* olid liigvarrukad, mis rippusid vöö alla pistetult seljal. Õlgade kohal olid *rüül* käeavad (*proime mulgu*), kust käed välja pisteti. Igapäevased tööõivana kasutatud rüüd olid linased, pidulikud rüüd villasest riidest. Sajandi kolmandal veerandil esines roosteveega värvitud rüüsid. Särki ja rüüd kannavad praegu igapäevase tööõivana veel ainult üksikud vanemad inimese. Linikut kodus enam ei kanta. *Rüü* nimetus siirdus XIX sajandil teisel poolel igapäevasele tumesinisest linasest riidest varrukateta uuemalõikelisele umbkuuele (Moora jt 1957, lk 50-53).

Seto naiste rüü kuulub särkide alla, sest see on umbne, ilma hõlmadeta (Mannnen 1927, lk 165).

1.4 Põll

Eestlaste põlledel kohta on materjale alates XVIII. sajandist. Tööl ja ka pidulikus rõivastuses kanti valgeid labasest linasest riidest põlli XIX. sajandil üle kogu maa. Need hakkasid kaduma 1860. aasta paiku, hiljem kandsid selliseid põllesid vaid vaesemad. Samal ajal olid moes ka pikitriipudega läbilinased või villaste ja puuvillaste triibulõngadega põlled, hiljem peeti neid tööl, vähesel määral ka pidudel.

Kagu-Eestis kandsid täiskasvanud tüdrukud põlle nii tööl kui ka peol, kuid valdavas osas mandri-Eestis kuulus põll abielunaise rõivastusse, mille sai pruut pulmatseremoonia käigus ja milleta ei tohtinud minna peole ega tööle, isegi teise sein, s.o. üle toa. Neidudele loeti põlle kandmist häbistavaks, sest põll pandi ette vallasemadele. Kui mõisatüdrukud kandsid tööülesannete täitmisel põlle, siis kirikusse ega jootu nad sellega ei läinud. XIX. sajandi teisel poole üleminekul linnamoole hakkasid põlli kandma ka Põhja-Eesti neiud, kuid põhiliselt tööriivastuses. Sajandi keskpaiku hakkasid levima ostetud riidest sitsipõlled, kodukootud linased ja takust põlled jäid enam ja enam tööriivastuse osaks XIX. sajandi lõpul ja järgneva sajandi algul moodi tulnud traksidena ja rinnalapiga põlled, samuti väikesed ilupõlled võeti kasutusele neidude poolt, kes pidasid pühapäevase koduse riietusena. Järk-järgult jäigi põll vaid praktiliseks tööriivaks. Lääne-Eestis kanti töö juures tumedast ühevärvilisest või triibulisest takusest või jämedast linaest riidest tehtud ilustamata põllesid. ((Moora jt 1957, lk 100-122)

Minol om viil meelen, ku mii vanast vihmaga linna kak'i. 'Peetü vai no vanõmba pulsti 'aeti iks šäl'gä, suurõ 'paklitsõ põllõ ette. (Kaal jt 2005, lk 13)

Kihnu abielunaise argiriivastusse kuulus kodukootud linane või takune põll. Tüdrukutel peeti (isegi kui tal laps oli) põlle kandmist sobimatuks, kuid hiljem (viimasel ajal) hakkasid ka tüdrukud töö juures põlle kandma. (Moora 1957, lk 126)

Mõningate teadete kohaselt olid igapäeva tööpõlled kodukootud linasest riidest. Et põll kangesti ei määrduks, värviti need kas siniseks või mõnda muud tumedamat värvi. (EA 86:171) Tööpõll võis olla ka paklane, kas valge või põigiti *joonikana* (EA 91:311). Mõnikord võisid põlled olla ka hästi suured ja takused, samast riidest nagu särgid (EA 128:265).

Foto 2. Tüüpiline vanaeit Tartus (Allikas: ERM Fk 340:320)

Koduste toimingute juures kanti vahel lihtsat linast põlle, mille pikkus oli 20-15 cm üle põlve (EA 125: 82).

Saaremaa läänepoolses osas (Karja) pole ka naised tööl alati põlle kandnud. Põllutöödele, eelkõige kündma või vilja lõikama pole aga naine kunagi põlleta tohtinud minna. Valitses arvamus, et põlleta tööle minnes rikub abielus naine põldu. Mõnikord, kui mustema töö puhul kardetud põlle määrada, pandi see seeliku alla. (EA 12:115)

Kihnu abielunaise argirõivastusse kuulus kodukootud linane või takune põll. Tüdrukutel peeti (isegi kui tal laps oli) põlle kandmist sobimatuks, kuid hiljem (viimasel ajal) hakkasid ka tüdrukud töö juures põlle kandma. (Moora jt 1957, lk 126)

1.5 Vöö

Kohustuslik rõivaese töö juures oli vöö, mille tähtsamaks ülesandeks oli rõivaste kinnihoidmine. Vöö oli seotud erinevate uskumustega ja oluline tervise hoidmise seisukohalt.

Levinud oli arvamus, et vöö annab kehale tööl tugevust, väldib venitust ja on eriti vajalik tõstmise juures. Vöö kandmise tähtsusest just töö juures kinnitab Lõuna-Eestis tuntud vanasõna: „ Tee tööd ja kinnita vööd, kui sööma lähed, siis nõrguta.“ Kogumikus „Kuiss vanal Võromaal eleti: Valimik korrespondentide murdetekste“ on kirjutatud: „*Ku mõtlemma nakkat, sõss ol'li naastõrass keskkiha piinü nigu kusiraud'sigu. Kae sõss tõmmati uma viüü*

kõvast keskkiha 'ümbre 'palla ihu peale, et sõss u minemine tüü man kimmäs. Tuuga näet kisk tuu keskkotusõ är“. (2005, lk 321-322)

Vööle omistati siduvaid maagilisi omadusi ja rakendati kauba kinnitamisel teenijatüdrukute tööle palkamisel. (Astel 1981, lk 138-139)

Hiiu naiste rõivastuse üheks iseärasuseks oli veel XIX sajandil *rõhtudega vaskvöö*. Vöö küljes rippusid nuga tupega ja nõelakoda. Vaskvööl pidi olema maagiline tähendus ja selle kandmine tarvilik selleks, et „*kehal oleks kindel tunne ja end ei venitaks ja taljekoht oleks ilus*“. (Moora jt.1957, lk 171)

Pühapäevane vöö, väljas käimiseks oli 3-4 sõrme laiune, igapäevased vööd olid kitsamad ja lihtsamad (EA 86:167).

1.6 Õlakatted

Mandri Eestis oli XIX.sajndil praktilise kehakattne laialt levinud *palakas, palang, palajas*, Lõuna-Eestis *pallai*, mis oli reeglina kahest laiast kokku õmmeldud õlakate. Põhja-Eestis võeti need ümber ühte külge pidi, nii et laide ühendav õmblus jäi keset selga. Jämedad takused kaunistusteta *palakad* olid tööriivad. Ühelaidset linast õlakatet, mis oli kasutusel igapäevase tööriivana nimetati *(h)õlst* või *(h)õlmik*.

Linased õlakatted, õlalinald ehk *kaalid* olid kasutusel tarberõivana ja võeti ümber teed käies suvel kaitseks vihma, talvel- tuule ja tuisu vastu ja need püsisid kauem tarvitusel kui sõbad. *Kaalid* ei olnud toredasti kaunistatud nagu sõbad. Nende ilustuseks olid pilud, tikandid või Lõuna Eesti idaosas, maagelõngast sissekootud triibud, *hulped* või *kadrid*. (Moora jt 1957, lk 38)

1.7 Peakatted

Algupärased naiste peakatted olid arvatavasti rätid ja tanud. Eesti naiste pearätid on olnud mitmesugused (linikud, linikutaolised pearätid, ujud, tanulinad, harilikud rätikud ja mulgirätikud), ka kantud on neid mitut moodi. (Manninen 2009, lk 46)

Põhja-Eesti naised ja neiud kandsid lõua alla seotud rätikut, kuklasse seotud otstega pearätikut kandsid ainult abielunaised. (Moora jt.1957, lk 105) Kihnu naised seovad rāti tänini pähe omamoodi, sissemurdega rāti nokal lauba kohal (Moora jt. 1957, lk 126).

M. Kolki meenutuste järgi "Naine ei tohi katmata peaga leiba kasta, võid teha ega lapsele rinda anda". (EA 91:315)

Kodus toimetati nii suvel kui talvel sitsirätiga, talvel kasutati ka villasest riidest tehtud rätte. Lauda juurde või õue minnes tõmmati suurrätt peale. Kodune tanu oli paksust riidest, millele seoti peale veel rätik. Rāti nurgad *kolga* seoti lõua alla kinni. Tanu ei võetud ka magades peast. (Kaal jt 2005, lk 333) Virumaal kasutusel olnud väikeseid lilltanusid kanti nii töö- kui ka peopuhkudel, need püsisid pottmütsi kõrval ja olid üldisel kasutusel. (Voolmaa 1959, lk 237)

Maret Tõnisson s.1854 a. käis rätikuid *kulpi* sidumas. Rätikuid oli taluperenaistel 10-15 tükki. Nende pesemine toimus harilikult kevadel. Rätikud pidid olema hästi puhtad ja valged. Nöörile kuivama asetades pandi üks riie alla ja teine kaitseks peale, et kärbsed „*kirjuks ei teeks*“. (EA 94:293)

Viljandimaal kanti kodustes oludes kirjust kattunist või purpurist *nudimütsi* (Manninen 2009, lk 69).

XIX sajandi keskel oli tavaliseks igapäevaseks peakatteks naistel väike *tanu*, Viru-Nigulas, Lüganusel *laantanu*, Jõhvis *kiritanu*. Linnameistrite poolt valmistatud *pottmüts* tõrjus sajandi esimesel poolel välja vanema peakattetüübi ja oli enamasti pidulikuks peakatteks. Argipäevased mütsid, mida kanti ka tööol, olid kaetud sitsiga, paeltega ja neil asendas *treemlit* (abielunaise mütsiääre pitskaunistus) lihtne kitsas paelakene. Neidude argipäevapärg õmmeldi sitsilappidest. (Moora jt 1957, lk 102-104)

Pott- ja kabimütsi kandmise kohta maksid abielunaiste juures valjud reeglid. Mehenaine ei tohtinud mütsita „*räästa alt välja minna*“ (Peeter). Mütsi kanti kirikus, pidudel, kodus, tööol, isegi saunas (Peetri) ja magades (Martna, Anna). Rukkilõikusel kinnitati mütsi paelte otsad nõeltega lagipealsele, et nad sirbi ette ei jääks (Vigala) ja keerati müts tagurpidi pähe, et ta maha ei kukuks (Ambla), samuti leivakastmisel (Martna).

Vigalas lubatud ainult talvel külmaga kodusel talitusel rätikut ilma mütsita kandaLäänemaa argimütsid kaeti lihtsama riidega ja kanti kas lintideta või lühikeste odavate paeltega. (Moora jt 1957, lk 123)

Kirde-Eestis kandsid naised ka iga päev tööol olles mütsi, kuid need olid sitsiriidest ja neil puudusid lindid ja äärepits. Lihtsate sitsimütsidega käidi ka kõrtsis tantsimas. Tööol kandsid nii

naised kui neid üldiselt rätikut, mis oli lõua alla kinni seotud. Ümber pea kuklasse köidetud otstega rätik oli vaid abielu naiste peakatteks. (Voolmaa 1962, lk 225)

Seto abielunaise peakatteks oli *linik*, ilma milleta ei tohtinud välja minna ja mida kanti nii kodus kui ka töötades. Neidel olid juuksed palmitsetud üheks patsiks, *kossaks*. Peas kandsid nad *vanikut*, mis oli kujult poolvõru ja seoti paelte abil juuste piirde kõrgusele. Sajandi esimesel poolel kandsid neid vanikut ka töö juures, teisel poolel aga ainult pidulikel juhtudel. (Moora jt 1957, lk 50)

Setomaal kaeti pea linikuga ja see oli suvel ka kõige kuumema ilmaga peas. *Linigega põimõtõ rük'i. A hikõ juusk 'alla kõigipoodi kui uja. 'Karja 'saatõh ol'l olno linik pääh, riiht pesete ka linigega. Rihelinige ol'liva. Nuu õks vaest ol'li mäantse halvõmba.* (Kaal jt 2005, lk 353)

Pärnumaal Toris kandnud naised tanu iga päev. Audrus kanti igapäevaselt *sudimütsi*. Läänemaal Vigalas oli naiste igapäevaseks peakatteks varrastega kootud *kesamüts*, pühapäevane aga hobusekabja sarnane müts. (Voolmaa 1990, lk 27)

Tõstamaal, kus juukseid hoiti tutis pealael, olevat töö juures sageli kantud rätikut järgmiselt: kolmnurka kokku pandud rätik seati pähe nii, et kahekorra pööramise koht käis otsa eest läbi, rätikuotsad pandi kukla tagant risti ja toodi ettepoole, kus need sõlme seoti. (Manninen 2009, lk 60)

Suure-Jaani ja Pilistvere *toritanul* seisis sopp püsti. Kui tanu peale seoti rätik, murti sopi terav ots küljele. Tagasipööratud nurgaga tanu on kantud ka ilma rätikuta, seejuures perenaised murdsid ta paremale, popsinaised aga vasakule küljele. Kodus kanti kuklas kroogitud tanu, mille ainukeseks ilustuseks on punane pärltikandiga maal. (Kurrik 1938, lk 143)

Argipäevaseks peakatteks olid Saaremaal varrastel kootud tutt- ja ketasmüts, mis võis kihelkonniti muutuda (Kurrik 1938, lk 30). Saaremaal oli tuttmüts argipäeva- ja tööpeakate. Kõige rohkem teateid on tuti kandmisest paremal küljel, kuid kanti ka vasakul pool ja taga seljal. Mütsi sopi sees olevat naised hoidnud raha. (Manninen 2009, lk 87)

Muhu vanem *argitanu* valmistati ühest riidetükist. Tanul oli pealael õmblus, tagaosa kurrutatud ja äär kaunistatud ristpistega. (Moora jt 1957, lk 166) Vanemal ajal oli argitanu suurem, kattes pead peaaegu *kalotitaoliselt*, hiljem ta kahanes ja kitsenes. Tanu eespoolset otsa nimetas rahvas *notiks*, tagaotsas oli *perse*. Viimane oli vanematel tanudel lahtine, punase

riidega kanditud, mis hiljem muutus umbseks ja asemele ilmus *perselapp*. (Manninen 2009, lk 75-76)

Hiiumaal olid XIX sajandil osaliselt säilinud vanemad peakattetüübid, *att*, ja nn. *vallali-* ning *nuutislina*. *Att* oli nii naiste kui neidude tuisukotitaoline peakate, mis tehti valgest toimsest villasest riidest ja see ulatus üle õlgade, kattes kogu pea, nii et avatuks jäi ainult nägu ja seda kandsid varem ka mehed. Pühalepas oli sama tüüpi peakatte nimeks *karbus*. (Moora jt 1957, lk 171-172) Naised isegi kündsid ja lõikasid vilja, *att* peas (Manninen 2009, lk 99).

1.8 Juuksed

Lõuna –Eestis sidusid naised juuksed töö juures üldiselt kahes palmikus ümber pea (Moora jt 1957, lk 38). Neiud võisid kasutada juuste kooshoidmiseks argiülikondade juures lõngast, õlest või puukoorest punutud paelu (Ränk 1949, lk 144).

Tartu- ja Võrumaal nimetatakse palmikut *vahruks*. Kui omi juukseid külalt ei olnud, siis võeti *vahru* tegemiseks linu abiks. *Vahr* andis tuge ja soovitud kuju tanule või linikule. Setomaal kasutatakse peakuju andmiseks *kossalina*, juuksesalkudest ja linadest tehti palmikud. Hiiumaal algselt praktilisel eesmärgil kantud palmik muutus hiljem iluasjaks. Ripuvad palmikud, mida kanti Sõrves ja Saaremaal polnud pidulikud ja neid kanti töö juures. Rohkem kandsid ripuvaid palmikuid neiud. Hilisema kombena kanti juukseid kahes rippuvas palmikus. (Manninen 2009, lk 27-32)

Põhja Eestis olid naistel ja neidudel töö juures olid lahtised juuksed tülikad, mispärast need kohati palmitseti kahte ümber pea keeratud palmikusse. (Manninen 2009, lk 37) Juuste kandmine pealael „nuias“ sai pottmütsi mõjul üldisemaks, kuid ka pottmütsiga kanti lahtisi juukseid (Moora jt. 1975 lk 102).

Läänemaal käisid neiud paljapäi, halvema ilmaga sidusid pähe aga rätiku. Töö juures seoti juuksed pealaele kokku. Juuste kandmisviis võis olla seotud üht või teist tüüpi peakatetega. Naised kandsid ka siiludega murumütsi. (Moora jt. 1957, lk 123)

1.9 Ehted

Ehted pidid nii lapsi kui ka täiskasvanuid kaitsma „*paha silma, sandi sõna, nõidumise kui ka haiguste vastu*“ (Voolmaa 1959, lk 240).

Virumaalt on teada, et kaelas kanti ühes või kahes reas klaashelmeid, mis pandi tütarlapsel kaela juba varajases nooruses. Neid kanti iga päev nii töö- kui ka pidudel ja pandi haudagi kaasa. (Voolmaa 1959, lk 238) Ühte kannaga raha helmekees või paelaga kandsid perenaised iga päev (Voolmaa 1962, lk 227). Läänemaal oli argirõivastuses särki kinnitiks väike prees (Moora jt 1957, lk 124).

Lihtsamaid ehteid - tinast preese ja sõrmuseid valmistasid mehed kodus ise. Preeside ja sõrmuste mudelid ehk vormid tehti kasekäsna sisse ja valati vedelat tina täis. (Voolmaa 1990, lk 29)

Argirõivastega kandsid setu naised ehetest vaid *sõlge* ja mõnikord *keerdkeed* (Moora jt 1957, lk 51). Kihnus kasutati rõivaste kinnitusvahendina *vitssõlge* (*ries*), seda nii töö- kui piduülikonnaga (Moora jt 1957, lk 127). Saaremaal olid laialt levinud südamekujulised sõled, mida kasutati arvatavasti argipäevaseks särgikinnitiks, sest nende seas leidub palju vasksõlgi. Muhus kinnitati särk kurgu all 3-7 cm läbimõõduga *preesiga*, millele piduülikonnas lisandus *kuhiksõlg* ja kaela ümber *klaas-* või *kivihelmed*. (Moora jt 1957 lk 164-166)

Argipäeva särk kinnitati eest sõlega :“*Ess tuu sõl'g no olõ õs määnä hõpõne es. Ol'l neh plek'iveerest vai kost tettü. Tuu ol'l säänäst 'muudu nigu no umma hobõsõpäidsete külehn 'pandlõ. Säänäst muudu ol'l tuu sõlõ kinni 'pandmine.*“ (Kaal jt 2005, lk 324)

1.10 Jalanõud, jalakatted

Varasem *rättide* ning *sääremähistega* jalgade ja säärite katmise viis püsis töö- ja rõivastuses 19. sajandil nii naistel kui meestel. (Kaarma 1981, lk 108).

Jalanartsud olid lihtsad enam vähem täisnurksed riidetükid, mis seoti ümber jala. *Ribad* tähendavad pikki kitsaid vöö moodi riideid, mis spiraalselt sääre ümber keerati. Meie kauged hõimlased obi-ugrilased ning laplased tarvitasid jalalaba kaitseks pehmeks harjatud *heinu* jalanõu sees. Pastlale kohasemad olid *jalanartsud*, mida nimetati ka *tallukateks*. Talvel olid *tallukad* villased, suvel linasest (takusest) riidest. Naised kandsid ka *kaltsusid*, takusest riidest *säärrikuid* (ERM A 293:203). Teateid jala ümber mähitud ribadest saab Hupelilt, kelle sõnul ei olnud Tartumaal naistel sukki ja säärite ümber mähiti jämedad laiad paelad. Sinised jalaribad olid eestlastel juba vanast ajast tuttavad. (Manninen 1927, lk 434-439)

Jalarätid tehti piklikud, nagu pikad käterätid. Jalarättideks kooti kas kohe spetsiaalne takune jalarätikangas või kasutati nendeks nii hästi linaseid kui ka villaseid vanu rõivaid. Jalarätte mähiti alati ülevalt säärelt, toodi kihtidesse alla ning lõpetati talle alla, seal otsa kahekorra keerates. Nooremad mehed on kroonus saadud eeskujude järgi hakanud jalarätte mähkima nii, et algavad labajalast. (EA 86:192-193)

Sukkade ajalooline areng algab jalarättidest, mis valmistati algul riidest, hiljem kooti varrastel millistest on aja jooksul kujunenud *säärised* (Hallik 1973, lk 3). Setudel püsisid jalakatetena kaua *rätid*, kuna sääred mähiti *ribarättidega*: naised *rasudega*, razu mehed *villagutega*. *Raske* kasutati eriti palju palja jalu käies. (Kaarma 1981, lk 111)

Võrumaal Harglas oli *rask* pikk, kitsas valge riie, mis mähiti alt jala kondi juurest alates kuni põlvini sääre ümber, labajalg jäi paljaks. Rõuges olid *rasud* hahad. Muhu naisel, kes on suvises tööriides, särgiväel, on ainult säärised, kuna jalalaba on paljas. Sääriste kandmine suve ajal oli harilik, siis ei löönud märg seelikuäär vastu sääri. Kihelkonnas olevat „emased“ töö juures kandnud sukasääri (*säärikad*) ja sokitaolisi kapukaid (*kapetid*). (Manninen 1927, lk 439-340).

Ümber jalgu mähiti jäl rasu. Taiva essäkene! Nuu olli nigu latsõmähüse, 'õkvalt 'säntsesama. Kõik'uma nüür ol'l otsan ja. Suvõss nimä tet'ti linatsõst 'rõivast, a talvõss ol'li jäl villadsõ. Naastõraass hinele mähe nimä 'ümber jala 'siiri, 'kindriist nikagu alajakuni. Tõmmati kõvast kinni ku pulk. Rasu mähiti 'pal'la seere pääle. Sinnä tõmmati uma villanõ sukk peale ja viisu vai tsuvva 'otsa. Rasu ol'li jo ilmast 'ilma jalahn, 'üüsess õnnõ 'võeti är. Nuu ol'li 'ümber seere 'lämmä ja hüü ku. (Kaal jt 2005, lk 331)

Säärenartsude ja *ribade* asemele tulid umbsed *säärised* ja *kaltsad*, *jalanartsud* asendati *kapukatega*. Ühevärvilistest sukkadest tarvitati valgeid, halle, musti ja siniseid. Pühapäeviti ja töö juures tarvitati lambapruune või halle. Pöides ja Jaanis olevat töö juures kantud punaseid sukasääri. (Manninen 1927, lk 451-452)

Säärised (*säärikad*, *säärikud*, *säärsukad*, *varrukad*) on sukasääre sarnased jalakatted pahklust põlveni, mida kanti töö (suvel) ka niisama kaitseks, et „kuresaapad“ ei tuleks (Manninen 1993, lk 54).

Kirde-Eestis suvel sooja ilmaga on naised sageli olnud paljajalu. Jahedama ilmaga aga pandi tööle jalga enamasti hallid villased, kehvemad ka takused sukad. Jalanartse kandsid peamiselt kehvemad naised ja sedagi rohkem ala idaosas. (Voolmaa 1962, lk 226)

Igapäevased sukad *pidisukad* tehti halvemast villast, mis korjati välja juba pügamise käigus ja milleks kasutati kõhualuse- ja puusavilla. Sellised sukad olid jämedad ja pidasid vastu. (Kaal jt 2005, lk 332)

Kihnu Igapäevases riietuses on tänini püsinud veel vanad valged villased laia säärega sukad ja punaste paeltega pastlad (Moora jt 1957, lk 127).

Tüüisukad, pidamise sukad olid enamasti hallid, kas linased, niidisukad või takused, paklased sukad. Tütarlapsed karja hoidmise juures on kudunud töösukki. Talvel külmaga peeti töö juures villaseid sukki. Jalarätte, jalgrätte on naised üldiselt vähe kandnud. Vaid kehvemad on kasutanud oma vanu linaseid undrukuid jalarättidena. (EA 86:179)

Viisud tehti harilikult ka *niinest* või *pajukoorest*. Viiske tehti ka karjas olles, siis oli hea võtta kellel parajasti tarvis. (Kaal jt 2005 lk 334-354) Helmes olevat kantud pajukoorest viiske argipäeviti, niineviiske pühapäeviti ja pidupuhkudel. Kodaveres tehti aga pühapäevaviisud pajukoorest, teateid on ka kadakakoorest viiskudest. Kasetohust viiskudest on teateid Avinurmest ja Põlvast, kus naised käisid valgete *tohkviiskudega* kirikus. Viiskude tegemine oli harilikult naiste, eriti vanaeitede töö. Teol käies kulus 3-4 paari viiske nädalas. (Manninen 1927, lk 456-458)

Viisud olid eriti sobivaks jalanõuks sooheinamaadel, kus need ei hauta jalga nii ära kui pastel. Idapoolses osas (Kirde-Eesti) kutsuti neid *viisud*. (Voolmaa 1962, lk 226) Viisk laskis vee läbi ja jalg jäi kuivemaks kui pastlaga. Viiske ei kasutatud ainult töö juures, Põlvas ja Karksis olevat nendega vanasti käidud ka kirikus. (Manninen 1927, lk 455) Vaesemad pidid leppima isegi kui pidujalanõudega (Moora jt 1957, lk 48).

Viiso ol'li muido 'veiga hüä ja 'kerge, a 'veigo rutto õnnõ ar 'kaksevva. Ko pal'lo 'kaumist ol'l siss kak'it mito 'paare ar üte pääväga. Siss 'lätske karuss 'karja, üts paar 'viisa ol'l jalah, tõõnõ paar jo õvalmest pant, perse peale kõüdet. (Kaal jt. 2005, lk 354)

XIX sajandi esimesel poolel kanti pastlaid nii töö- kui ka peo- ja XIX sajandi teisel poolel ning XX sajandi algul valdavalt tööjalanõudena valdaval osal Eesti mandrist, Muhus ja teistel väiksematel saartel. Saaremaal XIX sajandil pastlaid ei kantud, sest juba XVII sajandi lõpul

hakkasid seal levima kingad ja saapad. Erandiks oli ka Põhja-Eesti rannik ja Hiiumaa. (Astel 1967, lk 189-191) Hiiumaa kanti pastlaid ainult põhjaosas ja sealgi peamiselt kehvemate inimeste tööjalanõudena ja ka peojalanõudena. Enamasti kanti puukontsaga kingi või poolsaapaid. Koduseks ja tööjalanõuks olid riidest *pätakad* e. pätid. Kui need olid üleni nahast, siis kutsuti neid *sussideks*. (Moora jt 1957, lk 172-173)

Pastlaid tehti nii pargitud kui parkimata veise-, harvem hobuse nahast. Parkimata nahka ehk töötlemata nahka), kasutati eelkõige tööpastelde valmistamisel ja nimetati *toores*, *raagnahk*, *tõpra nahk* (Mulgi), *öötinahk* (Muhu). Täiskasvanutele ja eriti tööjalanõudena kasutatavate pastelde puhul eelistati vanema looma nahka, mis oli paksem ja vastupidavam. Saartel ja rannaäärsetel aladel tarvitati sageli hülgenahka. Seanahast tehti pastlaid peeti üldiselt vaesuse tunnuseks, ihnsad taluperemehed olid teinud neid oma sulastele. Tavaliselt oli pastelde valmistamine meeste, mõnikord ainult peremeeste töö, Muhus oli pastelde valmistamine naiste töö. (Astel 1967, lk 189-197)

Pastlaid valmistati talumajapidamisest saadavast materjalist, kuid sageli tuli pastelde tegemise nahk osta. Mees kandnud aastas läbi 6-9 paari pastlaid, naised aga 5-8 paari. Töövõimetule arvestati aastas 3 paari pastlaid ja alaealistele 2-3 paari. (Linnus 1967, lk 134)

Umbse ninaga pastlad valmistati kas hülgeloidadest või veise põlvenahast, nii et põlvenukk moodustas nina (Kagu-Eesti *konditsuuva*, *koovit*, Muhu *koovakad*, Kihnu *koevad*). Umbse ninaga pastlaid peeti eriti sobivaks suvel põllutööl ja ka talvel. (Astel 1967, lk 200-201)

Tööjalanõudena hakkas pastelde tähtsus vähenema XX sajandil, kuid püsis siiski tänu lihtsale valmistamisviisile, materjali kättesaadavusele ja mugavusele Eesti mandri osas (v.a. Põhja-Eesti rannikuala) kolhoosikorrani. (Astel 1967, lk 211)

Rannikuvööndis pastlaid ei tuntud, seal asendasid neid nn. soome- ehk rannasussid (Moora jt 1957, lk 105)

Muhu argijalanõudeks olid omapärased neljakandilise ninaga, külgedelt ja ninalt kurrutatud *pastlad* (Moora jt 1957, lk 166).

Igapäevased pastlad olid karvased, mõnedel kohe päris pikad karvad. Karvanahk pasteldeks kasutati peamiselt parkimata lehmanahku. Külмага olid karvanahkpastlad paremad kui kehvast parknahast. (EA 86:180-181)

Pastlanööre, *tsuvvakaplu*, on taludes keerutanud peamiselt vanad mehed. Mõnes peres olnud *tsuvvakaplu* kümneid kimpe naela otsas rippumas, varuks valmis, sest kuivad raagnahksed pastlad kulutasid nõõrid kiiresti läbi. Viiske tehti pajukoorest. Ööseks pidanud need likku panema, sest muidu lagunenuid hoopis kiiresti. Pastlad tööjalanõudena püsisid Otepää ümbruses üldiselt kasutusel 1930-ndate aastateni. (EA 86:181-184)

Saaremaal tööjalatsitena kasutatud pätte oli kahesuguseid, ühed riidest ja teised paksust nõõrist (ERM A 268:22). Saaremaal nimetti neid pommpättideks, lääne-kihelkondades vatukateks, Jämajas paasliteks. (Manninen 1927, lk 474-475)

Põide kihelkonnast pärit Juuli Kuul sünd. 1889 a. kirjeldab: *Pommpätid – materjaliks oli mitmekordne linane riie. Kogu riie nõeluti läbi jämeda takuse lõngaga, millele kedervarrega kord peale kedrati. Nõeluti suure sepapajast toodud nõelaga. Ömmeldi kokku nagu pastlad. Peal oli linane, seoti risti ümber sääre. Pommpätid tõrvati tavaliselt üleni. Hiljem hakati nõeluma ainult tallaosa. (EA 125:62)*

Koha Darja Põidest sünd.1903 a. - Säärega pätkad õmmeldi suka peale. Algul õmmeldi tume pool või täisvillasest pealne, seejärel valmistati tald. Tallaks võeti mitmekordne villane riie, mis nõeluti tihedalt põiki ja põikipidi läbi. Nõeluti 4-5 korda takuse lõngaga, millele keerati kedervarrega keerde peale. Seejärel õmmeldi tald suka külge ning tõrvati ära. (EA 125:67)

2 PRAKTILINE TÖÖ

2.1 Inspiratsioon

Idee lõputööks sain ERM-.is muuseumipraktikal olles, kus minu ülesandeks oli käiste korrastamine ja vajadusel parandamine rahvarõiva näituse tarvis. Restaureerimiseosakonnas, kus ma praktikat läbisin, oli hulgaliselt erinevaid riideesemeid oma järge ootamas. Erilist tähelepanu köitis pihtsärk, mis oli linasest kangast ja väga kaasaegse välimusega. Siit sain inspiratsiooni lõputöö teemaks, mis käsitleb naiste tööriivaid ja soov praktilise tööna luua nende põhjal lihtsalõikeline linaste kleitide kollektsioon. Lugeses erinevat kirjandust, tekkis idee kollektsioon valmistada taaskasutatud kangastest. Tööriivastele pole kunagi erilist tähelepanu pööratud, ka vanavara korjamisel pöörati rohkem tähelepanu ilusatele seisuriivastele (piduriivad). Antud teema ja taaskasutatud materjalide kasutamise eelistamisega esitasin endale väljakutse.

2.2 Materjalid

Materjalide otsingud hakkasid juba 2017 aasta suvel, kui lõputöö teema ei olnud veel otsustatud. Sobivate kangaste leidmine osutus raskemaks, kui esialgu arvasin. Peamiselt olid saadud materjaliks kardinad. Juurdelõikuse selgus, et mitmeid kangaid ei saanud kasutada, sest olid liialt pleekinud. Ostes ei taibanud neid poes täies ulatuses lahti võtta ja kontrollida, kuigi kardinade puhul võis seda eeldada. Juhuks, kui kasutatud materjali kogus poleks olnud piisav, kaalusin variandina ka poematerjali kasutamist, kuid see tundus ebahuvitavana. Rääkides oma lõputööst ühe tuttavaga, pakkus ta linaseid kangaid, millele seni kasutust ei osanud leida. Kangaste kättesaamisel selgus et need on käsitsikootud kangad, mis olid keskel kokku õmmeldud ja olnud kasutuses ilmselt voodilinaadena. Kangaste näidised ja mõõdud (vt Lisa 4).

Materjali pesemine oli oluline etapp. Materjali üldkogus oli 12 kg, seepärast otsustasin need viia pesumajja, kus kangad kohe ka ära triigitakse. Juurdelõikusel, mida tegin Viljandis (Vilmas) selgus, et mõned kangad olid jäänud mustaks (linase mustuse triibud), seega tuli kolm kangalaidu üle pesta. Kasutasin villakojas pesemise võimalust, kus kangad kuivatuskapis kohe ka ära kuivatada sain.

2.3 Kavandamine

Vastavalt saadud materjalidele kavandasin kümmekond kleiti. Kavandamise protsesse oli mitmeid etappe. (vt Lisa 2) Tulenevalt kasutada olnud kangaste valikust võtsin kavandamisel aluseks särgid, mille valmistamisel kasutati vanasti enamasti kahte või ka kolme erinevat kangast, millest alumine osa oli tavaliselt jämedam ja robustsem *alane*. Kleidi tegumoeks valisin puusadelt laieneva pudelikujulise mudeli, millele tegin läbilõiked rinna alt, ülevalt poolt puusajoont ja ülevalt poolt põlve joont. Praktilised taskud kavandasin puusajoone õmblusesse või külgedele. Kleitide ilmestamiseks ja läbilõigete rõhutamiseks kasutasin triibulist kangast ja mantli voodrina triibu-mummu kangast, mis olid ainukesed uued materjalid. Ühe kleidi taskud ja kandid said tehtud käsitsi kootud ruudulist kangast. Mantli kavandamisel lähtusin esmasest inspiratsiooniallikast pihtsärgist, kasutasin selle valmistamisel kahte voodilina, mille kangad olid käsitsi kootud ja robustsed ning ei sobinud kleitide õmblemiseks.

Kavandamisel pidin jälgima millisest kangast antud kleidiosa on võimalik välja lõigata. Enim kombineerimist nõudis kangas hall kardinakangas, mille ääred ja üks pool olid täiesti pleekinud. Kangaste valikul jälgisin hele-tumedust ja kangaste struktuuri. Kleitide kavandamise protsess (vt Lisa 2).

2.4 Lõigete konstrueerimine ja põhilõike modelleerimine

Esmalt konstrueerisin põhilõike, mis sai aluseks kollektiooni koostamisel. Põhilõike konstrueerimisel kasutasin Mülleri süsteemi. Varruka konstrueerimisel Põhjamaade süsteemi. Rinna sissevõtte kandsin alläärele. (vt Lisa) Konstrueerimiseks kasutasin enda mõõde, mis andis lõike suuruseks 42/44.

Plaanitud oli õmmelda neli kleiti, läbilõigetega rinna alt ja ülevalt poolt puusajoont ja ülevalt poolt põlve joont. Kavandile vastavalt joonistasin kumera puusajoone, mis allärest kitseneks. (vt lisa 3)

Tegin proovikangast mulaaži, millel sain läbi proovida lõike üldise hoiaku. Selgus, et lõige oli saanud liiga avar, tegin parandused puusajoonel ja kandsin need paberlõikele, millest valmis lekaal-valmislõige. Lekaalil on tähistatud vastandmärgid ja kolm läbilõike kohta, see sai aluseks kõikidele planeeritud kleitidele. Lekaal võimaldab antud mudelit soovi korral tiražeerida.

2.5 Juurdelõikus ja kleitide õmblemine

Juurdelõikusel tuli jälgida ja kombineerida, et väljalõigatavatele kleidi osadele ei jääks pleekinud kohti või plekke. Kui esimesed kolm kleiti õnnestus välja lõigata vastavalt planeeritud kavanditele, siis neljanda kleitide puhul tekkisid probleemid kangaga, mis oli pleekinud. Muutsin esialgselt planeeritud kangaste kasutust ja asendasin ühe kanga, mille pidin juurde hankima.

Kleidid ja mantel on valminud sama lõike järgi, ainukese vahega, et mantli läbilõige on vööjoonel ja alumine osa on kurrutatud. Ühe kleidi ja mantli õmblesin praktilise töö juhendaja Kristina Libe näpunäidete järgi. Lõikasin järgmise kolme kleidi detailid välja ja lasin need õmblejal teha.

Esimese kleidi pihaosa õmblemine

1. Peale juurdelõikust äärestasin pihaosa, seelikuosa ja õla lõikeserva detailid.
2. Järgmisena õmblesin kokku pihaosa ja seelikuosa küljed 1 cm õmblusvaruga. Õlaosa õmblesin läbi kaks korda õmblusvaruga 2cm ja pressisin õmblused lahku.
3. Kaelakaarele õmblesin krookniidi ja tõmbasin selle kergelt pingesse, et vältida proovide käigus kaeluse väljavenimist. Joonistasin kaeluse pealt maha lõikekohase kandi, lõikasin selle triibulisest kangast välja ja dubleerisin liimiriidele. Õmblesin õlaõmbluse ja äärestasin välimise serva. Ühendasin kandi kaelusele, pressisin õmblusvaru kandi poole ja täkestasin õmblusvarud. Teostasin millimeetritepingu kandi poolt. See on vajalik, et kant ei hakkaks kaelusest välja rullima. Valmis kandi kinnitasin õlaõmblusest.

4. Varruka kaenlalapi ühendasin varrukaga nii, et kaenlalapi tipust jäi õmblemata 1cm. Esmalt äärestasin tipu sirgelt ja seejärel varruka servad koos kaenlalapiga (vt lisa 5). Tegin varruka õmbluse ja pressisin õmblusvarud lahku.
5. Varruka kaarele õmblesin masinaga kaks krookniiti 0,7 ja 1cm lõikeservast, pingestasin niidi nii, et moodustus varruka kaare kuju.
6. Traageldasin varruka käeaugu kaarde ja õmblesin varruka poolt kaks korda läbi. Äärestasin 1cm õmblusvaruga ja pressisin õmblusvarud püsti. Varruka kaenlanukid ja küljed panin kokku ja lõikasin parajaks. Äärestasin varruka otsad ja kinnitasin peitpistega.
7. Seelikuosa ülaserava õmblesin masina talla laiuselt läbi ja tõmbasin niidi kergelt pingesse. See on vajalik vältimaks ülaserava väljavenimist, sest kangas on lõigatud kaarjalt (õrnalt diagonaalne).
8. Triibulisest kangast valmistasin nõörkandi laiusega 1,5 cm. Õmblemisel kasutasin lukutalda. Valmis nõörkandi paela ja seelikuosa ülaserava ühendamisel kasutasin lukutalda, peale õmblemist äärestasin õmblusvarud
9. Samast kangast lõikasin välja taskukotid ja ääristasin ülemise serva.
10. Äärestasin pihaosa ja seelikosa alaserva.
11. Õmblesin pealistasku detailid nõörkandi peale küljejoonele, alustasku detailid aga pihasosa küljejoonele nii, et pealis ja alusutasku jääks kohakuti. Õmblesin tasku kahekordse õmblusega ja äärestasin kokku (vt Lisa5).
12. Õmblesin seelikuosa ja pihaosa omavahel kokku ja äärestasin õmblusvarud lahku.
13. Palistaisin alaaäre peitpistega.
14. Küljeõmbluse kohale tegin vastandvoldi, mille kinnitasin nõöbi ja aasaga. Voldi sügavuseks 8cm, küljejoonelt mõlemale poole 4cm (vt Lisa 5). Sobivad luunööbid valmistas Monika Hint.

Järgmised kolm kleit valmisid eelneva kirjelduse järgi. Erinevus oli läbilõike kohas ja nende mudelite taskud on töödeldud küljeõmblusesse. Üks kleit on ilma varrukateta.

2.6 Linane suvemantel

Linase suvemantli õmblemiseks kasutasin kahte lina, mis olid valmistatud käsitsi kootud kangastest. Mantel on inspireeritud pihtsägist.

Mantli pihaosa juurdelõikus, õmblemine ja pihaosa voodriga töötlemine

Enne juurdelõikust kontrollisin, kas kangal on defekte ja paigutasin lõiked nii, et vana käsitsi õmmeldud õmblus jäi selja keskjoonele, soovides säilitada vana õmbluse.

Mantli pihaosa õmblemisel võtsin aluseks kleidi põhilõike, kasutades ainult pihaosas kuni vööni. Esiservale jätsin ultusserva, ülekäik jäi väike (3cm) tulenevalt sellest, et kangas oli kitsas.

Voodri lõikasin välja samal viisil nagu pihadetailid, lisades seljaosale avarusevoldi, vähendades esihõlma laiust katteriide võrra. Seelikuosale ja varrukatele voodrit ei lõiganud.

1. Välja lõigatud pihaosa detailide lõikeservad äärestasin ja õmblesin.
2. Seejärel õmblesin voodri seljaosa avarusevoldi, õhendasin küljeõmblused ja õlaõmblused.
3. Õmblesin ripuststripi (0,7 X 1cm) kinnitasin selle voodri külge.
4. Kaelakaarele kanti ei teinud, sest riie oli selleks liiga paks. Kaeluse tugevdamiseks dubleerisin kaelakaarele ja voodri kaelakaarele kitsa riba liimiriidet.
5. Ühendasin voodri ja pihaosa omavahel kaelakaarest ja esihõlmast pressisin õmblusvaru voodri poole, täkestasin kaelakaare kumerad servad ja teppisin voodri poolt 1 mm kauguselt.
6. Käeaugu põhiriide ja voodri detaili õmblesin läbi, et need varruka ühendamise ajal ei nihkuks.
7. Äärestasin varruka lõikeservad ja õmblesin varrukaõmbluse.
8. Varrukakaarele õmblesin kaks krookniiti, tõmbasin niidid pingesse ja pressisin varrukakaare sisse. Õmblesin varruka kahekordse õmblusega varruka poolt pihaosa külge ja pressisin õmblusvaru püsti.
9. Kantisin varruka ühendusõmbluse, sest ei tahtnud, et mantlil oleks ühtegi nähtavat masinaga äärestatud serva kandi kinnitasin käsitsi. Varruka alaäärele õmblesin kandi, mille laiuselt jätsin lõhiku.
10. Mantli alumise osa kanga lõikasin täpselt risti pooleks ja ühendasin detailid omavahel, see jäi tagumiseks õmbluseks. Säilitasin käsitsi tehtud originaalõmblused, mis jäid külgedele. Tagasi keeratud alumise osa hõlmadel säilitasin ultusääre.
11. Otsustasin mantli alumise osa ülaserva kurrutada. Ajasin kurruniidid kolmelt realt sisse 2cm vahega, sammu pikkuseks 0,5 mm. Niidina kasutasin kahekordselt kokku pandud peenikest linast lõnga, mis oli tugev ja hoidis kurde hästi paigal. Tööproov (vt

Lisa 4). Alumise osa katteriideks jätsin 10cm, et hõlmade lahtilöömise korral serv kohe ei paistaks. Esiosa keskjoonest kummalegi poole 8cm jätsin kurrutamata (vt Lisa 5).

12. Tõmbasin kurrud täiesti kokku ja aurutasin õrnalt. Sättisin kurrud ühtlaseks ja jaotasin pihaosa alumist mõõtu arvestades nii, et külgedele jäi kurde vähem. Kinnitasin kurrupõhjast nõõpnõeltega ja kinnitasin need pihaosa külge käsitsi, kasutades selleks linast lõnga. Pihaosa voodri kinnitasin kurrutatud alaosa külge peitpistetega, nii et alaosa ülaserv jäi voodri taha peitu.
13. Alaäärele õmblesin toodi, mille dubleerisin liimiriidele ja mis oli samast kangast nagu pihaosa vooder. Kinnitasin toodi ülaserva peitpistetega.
14. Õmblesin külge luust nõõbid, millele tegin aasnõõpaugud (vt Lisa 5). Tööproon (vt Lisa 4) Luust nõõbid valmistas Monika Hint.

2.7 Linaste toodete hooldamine

Toodetel ei ole värvi andvaid detaile ja kangad on mitmeid kordi eelnevalt läbi pestud. Kleite võib pesta pesumasinas 40°C juures, mantli puhul on soovitatav kurrud enne pesemist fikseerida, nagu seda tehti ka vanasti.

2.8 Sääreribadest inspireeritud jalanõud

Lugedes ja töötades tööriideid puudutava materjaliga tekkis idee sääreribadest inspireerituna valmistada jalanõud, mis sobiksid lõputööna valminud kleitide juurde. Töötasin jalanõud välja rahvarõiva meistrikoja praktika raames, mille juhendajaks oli AS Ritico disainer-moodelleerija Eren Leis. Lähemalt saab konstrueerimise- ja tööprotsessist lugeda rahvarõiva valmistaja kutsepraktika meistrikoja praktika päevikust (vt Lisa 5). (Alla 2018)

2.9 Meistrimärk

Meistrimärgi töötasin välja kooli ajal Katri Smit-i poolt juhendatud üldkompositsiooni tunnis. Olen oma meistrimärki korduvalt kasutanud. Kuna kleidid on väga lihtsad ja eriliste kaunistusteta, otsustasin meistrimärgi kinnitada kleidi paremale poolele, kui väikese lisadetaili. Märgil on kujutatud minu nimetähti, mis moodustavad linnu.

KOKKUVÕTE

Lõputöö, teemal XIX sajandi naiste tööriivad, koosneb etnograafilisest uurimusest ja loov-praktilisest osast. Teadaolevalt pole naiste tööriivaste teemat eriti põhjalikult uuritud ja sellealast informatsiooni koondatud. Uurides erinevaid allikaid – etnograafiaalast kirjandust, ERM-i arhiivimaterjale ja MUIS-i esemete legende, kogunes naiste tööriivaste kohta hulgaliselt huvitavat materjali.

Inspireerituna loetud materjalidest, ERMI kogudes nähtud etnograafilistest särkidest ja linasest kangast pihtsärgist, valmis etnograafiliste elementidega kollektsioon neljast kleidist ja ühest suvemantlist.

Kollektsiooni kavandamisel lähtusin isiklikest maitse-eelistustest, mõeldes samas inimestele, kes hindavad looduslähedust, eelistavad naturaalseid värve ja materjale. Tuginedes kleitide kavandamisel etnograafilistele särkidele, kus särgi õmblemisel kasutati kahte või isegi kolme kangast, sai kasutatud sama võtet. Kangad eristusid nii struktuurilt kui ka värvitooni poolest. Sarnaselt sai kleitide alumine osa (ehk *alane*) kavandatud jämedamast ja robustsemast riidest. Kleitide läbilõikeid oli kolm - rinna alt, ülevalt poolt puusajoont ja ülevalt poolt põlve joont. Põhilõikest modelleeritud lekaal, mis vastab numbrile 42/44 võimaldab seda soovi korral kasutada toote tiražeerimisel. Kleidi lihtne, avar lõige sobib erinevatele kehatüüpidele ja seda võib kanda ka pükstega.

Pidasin oluliseks luua kollektsioon kasutatud kangamaterjalidest, mis oli ühtlasi väljakutse, kuid lisas kogu protsessile ka põnevust. Lõputöö praktilise osa üheks eesmärgiks sai taaskasutuse väärtustamine ja vastandumine kiirmoele.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Alla, H.** 2018. Rahvarõiva valmistaja kutsepraktika. Meistrikoja praktika.
<http://kultuur.edu.ee/rahvuslik> (12.03.2018)
- Astel, E.** 1967. Eesti rahvapärased pastlad XIX sajandil ja XX sajandi algul. Tallinn: Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXII.
- Astel, E.** 1981. Võõ Eestlaste rahvatraditsioonis. Tallinn: Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXXII.
- Hallik, C.** 1973. Silmuskudumine. Tallinn: Kirjastus „Kunst“.
- Kaal, H., Must, M., Ross, E.** 2005. Kuis vanal Võromaal eleti. Kog: Valimik korrepondentide murdetekste VI. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts.
- Kuigo, E.** 1968. Eesti särkide lõikest XIX sajandil ja XX sajandi algul. Tallinn: Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXIII.
- Kurrik, H.** 1938. Eesti rahvarõivad. Tartu: Sihtasutus Eesti Rahva Muuseumi Kirjastus.
- Linnus, J.** 1967. 1810. aasta ankeetvastused Põhja-Eesti talurahva elu-olu kajastajana. Tallinn: Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXII.
- Manninen, I.** 1927. Eesti rahvariiete ajalugu. Tartu: Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat III.
- Manninen, I.** 1993. Etnograafiline sõnastik. Eesti asjalise vanavara põhjal. Tallinn: „Koolibri“
- Manninen, I.** 2009. Eesti rahvariiete ajalugu. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.

Moora, A. jt. 1957. Eesti rahvarõivad XIX sajandist ja XX sajandi algult. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Ränk, G. 1949. Vana Eesti rahvas ja kultuur. Stockholm: Kirjastus Eesti Raamat.

Summatavet, K. 2010. Minu ajalugu. Kihnu Roosi käsitöökogu. Viljandi. Tartu. Tallinn: Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia. Kirjastus Varrak. Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.

Voolmaa, A. 1959. Fr. R. Kreutzwaldi käsikiri Virumaa rahvarõivastest. Tallinn: Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XVI.

Voolmaa, A. 1962. Kirde-Eesti naiste rahvarõivastest. Tartu: Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XVIII.

Voolmaa, A. 1968. Rõivastuse areng Sindis, Kilingi-Nõmmel ja Abja-Paluojaal ajavahemikus 1890-1940. Tallinn: Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXIII.

Voolmaa, A. 1971. Eesti rahvarõivaseelikud. Tallinn: Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXV.

Voolmaa, A. 1990. Materjale rahvarõivaste kohta Jakob Hurda rahvaluulekogudest. Eest Rahva Muuseumi Aastaraamat XXXVIII. Tallinn Eesti Rahva Muuseum. ?

Voolmaa, A. 1990. Õlakatted-sõbad, õlalinikud, suurrätid eesti naise rõivastuses. Tallinn: Eesti Üldlaulupeo Büroo rahvarõivaste sektsioon.

Kasutatud andmebaasid

Eesti Muuseumide Infosüsteem MUIS <http://www.muis.ee/> (31.08.2017)

Eesti Rahva Muuseum Fotokogu ERM Fk <http://www.muis.ee/> (13.01.2018)

Eesti Rahva Muuseumi Etnograafiline Arhiiv <http://www.muis.ee/> (06.02.2018)

LISA 1 SÄRKIDE PILDID JA LEGENDID

ERM-i nr	Foto	Legendi kirjeldus
ERM 19247		<p>Maarja-Magdaleena, kodus õmmeldud, kirjad külanaiselt omandatud. Särk üleüldse on kolmest kangast: "piha kangas", "käikse kangas" ja "jätku kangas". Ese on tehtud kodus."</p>
A741:26		<p>laius: 17.0 cm (õlalapp); laius: 21.0 cm (varrukas keskelt); laius: 26.0 cm (varrukas ülevalt); laius: 52.0 cm (selg); laius: 71.0 cm (alt); laius: 6.0 cm (värvlist); laius: 6.0 cm (õlalapp); pikkus: 64.0 cm (piha); pikkus: 42.0 cm (varrukas); pikkus: 88.0 cm (selg) "Kuulus Ruhnu rootslasele M. Korsile (1863-1891)</p>
ERM A 991:17		<p>Põltsamaa. Linasest kangast ülaosaga sirgelõikeline pikkade varrukatega käsitsi õmmeldud naiste särk, millel toimsest kangast jätkuosa. Särgil on mahapööratav kahekordsest kangast krae ja sügav rinnalõhik. Kaeluse servad kraeõmbluse vahele ja varrukad õlaõmbluste vahele ning enne värvli kurrutatud. Varrukatel enne värvli lõhikud, mis suletavad läbi värvli serva torgatud linasest niidist punutud seospaelaga. Krae, rinnalõhiku ja värvlite servadel tikk- ja sõlmpistete read. Varrukate värvlite servades tagid ja alumisel küljel nelinurksed vahelapid avaruse andmiseks. Särgi õlgadele õmmeldud õlalapid. Keskkohal oleva õmbluse vahele kinnitatud alumise osa</p>

<p>ERM A1018:70</p>		<p>tagaküljel mõned lappvoldid.</p> <p>Kirbla. Linasest kangast, pikkade varrukatega, õlalappidega, kraeta kaelus, mille esiküljel tunnel linasest niidist punutud nõoriga, varrukate otsad enne värvlit ja õlaõmblusest ning kaeluse tagakülg kurrutatud, värvlitel pilutikandid ja servades tagid ning niidist aasad, varrukad õmmeldud kehaosa külge neljakandiliste vahelappidega, esiküljel väike rinnalõhik, mõlemale küljele õmmeldud avaruse andmiseks kaks siilu</p>
<p>ERM B 72:7</p>		<p>Naiste, särk, "pararätsin", koosneb ülemisest ja alumisest osast. Ülemine osa on valgest labasest linasest, alumine hallist takusest linasest riidest. Peal 1,5 cm laiune püstkrae. Ülal on 22 cm pikkune nõõbiga kinnituv rinnalõhik. Särgi üksikosad: "hiämade, lastovicad, emä, niibüine, närmater, vergaine." Tehtud 40 aastat tagasi, spetsiaalne rõivastus aletegemisel kasutamise. Saadud Leningradi obl., Podporozhje raj., Rihaluise külast.</p>
<p>ERM 3964</p>		<p>Torma. Mõõdud kõrgus: 5.5 cm (krae); laius: 1.5 cm (varrukavärvel); laius: 27.0 cm (varrukas); laius: 76.5 cm (alläär); laius: 59.0 cm (selg); laius: 4.5 cm (õlalapp); pikkus: 46.0 cm (varrukas); pikkus: 22.0 cm (varrukavärvel); pikkus: 33.5 cm (krae); pikkus: 48.0 cm (üld); pikkus: 21.0 cm (õlalapp) töö ja tegevus ERMi vanavarakorjaja 1911.a.</p>

ERM 3967		<p>Torma. Mõõdud kõrgus: 7.5 cm (krae); laius: 28.5 cm (varrukas); laius: 4.0 cm (õlalapp); laius: 48.0 cm (selg); laius: 97.0 cm (alläär); laius: 1.0 cm (varrukavärvel); pikkus: 33.0 cm (krae); pikkus: 113.0 cm (üld); pikkus: 16.5 cm (õlalapp); pikkus: 44.0 cm (varrukas); pikkus: 18.5 cm (varrukavärvel)</p> <p>"Kroogetega ("kroogetega") kaelus, "tagijad" käiste otsas, rinna ees pilud ja kahejalad, õlalapp -- kolmenukad, käise all "tilk". A. 50 eest hakkas niisugune mood kaduma. Enne siin nurgas laialt." Hind 80kop.</p> <p>1846 originaali valmistamine, Eesti Torma</p>
ERM 12500		<p>Jämaja. Õmblemine; kurrutamine; tikkimine; pilutamine. Materjal lina.</p> <p>Mõõdud kõrgus: 7.7 cm (krae); laius: 23.0 cm (varruka maksimaalne); laius: 31.0 cm (kiil alt); laius: 90.0 cm (alläär); laius: 54.0 cm (selg); laius: 7.0 cm (kaelalapp); laius: 2.0 cm (varrukavärvel); pikkus: 50.0 cm (varrukas); pikkus: 11.0 cm (kaelalapp); pikkus: 58.0 cm (kiil); pikkus: 98.0 cm (üld); pikkus: 17.5 cm (varrukavärvel); sügavus: 24.0 cm (rinnalõhik) "Linad selle särgi riide jaoks olevat sääre käära päält laevast varastatud."</p>

ERM 7153		<p>Rõuge. Kodus tehtud. Punane jagu "magõlang, õla pääl lapp nim "kumakudõga", lai lapp kaela taga "kaalataonõ", jäme jagu hammõst "jakk", käise ots "värli", värli ots "hari", väiksed tipud ja õmmelus kaalataguse pääl "salapilu", väike auk rinna ees "nabamulk", lapp kaenla all "kaenla aluse latt", lõhkine jagu all hammõ jaku sees "raijus"."</p>
ERM 9309		<p>Legendi ei olnud</p>
ERM 10352		<p>Viru-Jaagupi. Tehnika õmblemine; voltimine; kurrutamine; tikkimine Materjal lina; plast (nööp) Mõõdud laius: 49.0 cm (selg); laius: 29.0 cm (varrukas); laius: 5.5 cm (õlalapp); laius: 4.5 cm (varrukavärvel); laius: 69.0 cm (alläär); pikkus: 49.0 cm (üld); pikkus: 19.0 cm (varrukavärvel); pikkus: 46.0 cm (varrukas); pikkus: 16.0 cm (õlalapp) Viru-Jaagupi "Kanti vööga teise särgi pääl." (eesti)</p>

<p>ERM A 291:192</p>		<p>"Kurrutatud särki peal kantakse käikseid ("käized"). Sarnast särki tarvitatakse suvel, iseäranis töö aegu, aga ka kirikus. 1894. a oli rahvariie Emmastest peaaegu kadunud; Keinas oli ta veel olemas, aga siin-seal oli ka juba linnariideid näha. Emmastes on naistel ja tüdrukutel samad riided; põlle tarvitavad tüdrukud vähe, ainult kirikus, pidudel jne. Tanu on muidugi ainult naiste päralt. Kodus käivad mõlemad harilikult ilma rätikuta; kirikusse pannakse rätik pähe. Naised käivad kodus sagedasti tanuta ja nende ainsamaks tundemärgiks kodus jääb põll. Juukseid kannavad naised ja tüdrukud patsis, palmikuga kinni punutud." (eesti) "Pihaga seelik valgest linasest; seisab koos kahest kokkuõmmeldud osast: ülevalpool on liivistik, kurrutamata, ilma kraeta, eest 5 nõõbiga kinni, kitsaste kandepaeltega üle õla, ääred loodud õhema valge linasega; liivistiku külge on õmmeldud seelikukujuline jätk, kurrutatud, 8-laidne, ilma lõhandikuta allääres. Liivistiku rinnalõike kohal on ka seelikus 10 cm pikk lõhandik." (eesti)</p>
<p>ERM A447:273</p>		<p>Reigi. Kurdus särk. Kantud suvel töökäimise juures ilma kurrutamata, kirikus käimise juures aga kurrutatud. Kadunud moest aastat 40 tagasi." (eesti) Kirjeldus peakataloogis: "Seeliku osa pikkus on 76 cm, 4 laidne, õbermõõt aluservast 270 cm, värvli juures ümberringi voldid. Pihaosa neljakandilise kaelalõikega, pikkus 24 cm, õlapaelad 24 cm pikad, 3 cm laiad, kahekordsest jämedast labasest riidest. Parema kaenla alla pandud vahele 8 cm laiune kahest riidetükist tükk. Piha seljal aluservas 3 sisseõmmeldud volti. Piht üleni eest lahti, samalt kohalt lahti ka seelik 14 cm pikkuselt. Piht ühe nõõbiga eest kinni."</p>

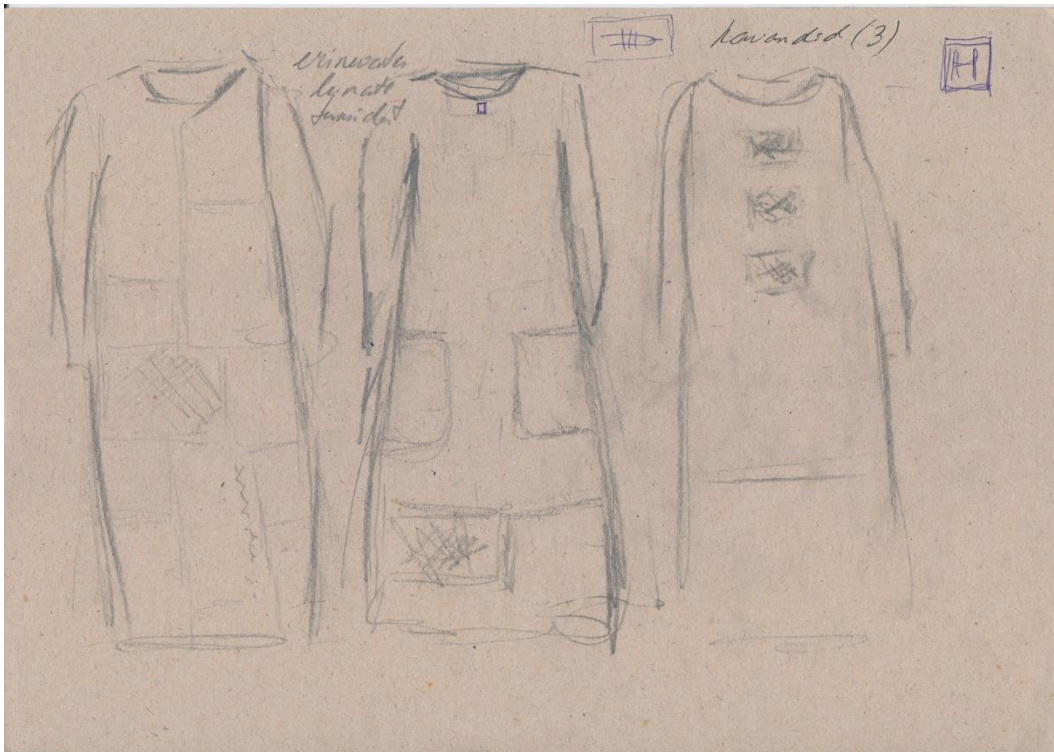
<p>ERM A 295:27</p>		<p>Petseri. Naiste särk pikkade varukatega; jätk ("alane") jäme "lavane", 2 nitsega koetud; ema alumine pool on hallikas "toimlahkmine", 2 nitsega koetud; ema alumine pool on hallikas "toimlahkmine" (4 nitsega), ülemine pool on hallikas "toimlahkmine" (4 nitsega), ülemine pool (mäepool") on "oplane" ehk "opligane" (4 nitsega), pikuti õlgu sissekoetud punased linsed triibud; ema parem ja vasak pool eritükist; kaelaage äärde õmmeldud punane-valge pael, mille otsad teenivad sõltustena, Varrukapärade ääre sees on 2,3 sm laiune pilutus "pilo", selle keskel punase lõngaga tehtud "üle nõglasilma kira" Varrukad on labasest linsesest ("käusse lavadze"). Varrukapäräl, pilu ääres oleva tikandi nimi on "läbitsuzitu (käsitsi nõelaga) viije langadzega kira"</p>
<p>ERM A 1020:3</p>		<p>Hiiu. Kurdussärk Jämedakoelisest linsesest kangast, õlapaeltega, varrukata, sügava rinnalõhikuga, seelikuosa ülemine serv kurrutatud Materjal lina Mõõdud laius: 21.5 cm (varrukas); laius: 9.5 cm (varrukasuu); laius: 11.5 cm (mahakeeratud krae); laius: 4.0 cm (õlalapp); laius: 72.0 cm (selg); pikkus: 100.0 cm; pikkus: 35.0 cm (varrukas); pikkus: 18.2 cm (õlalapp); sügavus: 35.0 cm (rinnalõige)</p>

<p>ERM A 446:913</p>		<p>Mõõdud laius: 147.0 cm (alaäär); laius: 35.0 cm (vöö); pikkus: 41.0 cm (pihaosa); pikkus: 86.0 cm (seelikuosa) Pihaga, linane, toimne, valge, plisseeritud, kaheksalaidne. Piht kinnitav eest nelja tinanööbiga, samas nööpaukude küljes kaks vitssõlge, mis kataloogitud A 446:914 ja A 446:915 all. (eesti)</p>
<p>ERM 6430</p>		<p>Setumaa. Materjal linane Mõõdud laius: 75.0 cm (selg); pikkus: 89.0 cm (valevarrukas); pikkus: 116.0 cm "Harilik setu naeste rahva tööriie. Uuemal ajal on nad harilikult ilma käisteta. Petseris värvitud." Eseme kinkis Vassu Anne.; Eesti; vald Petseri, määramata Setumaa, küla Vasla</p>
<p>ERM A 151:6</p>		<p>Põlva. 1921 aastal osteti ese muuseumi 200 marga eest.; Eesti; kihelkond Põlva, vald Koiola, küla Adiste Ligikaudu 1861 "Hamõ olla pärit pöördeajast, kus jatkuga hammed kadusid ja jakkudega asemele tulid."; Eesti; kihelkond</p>

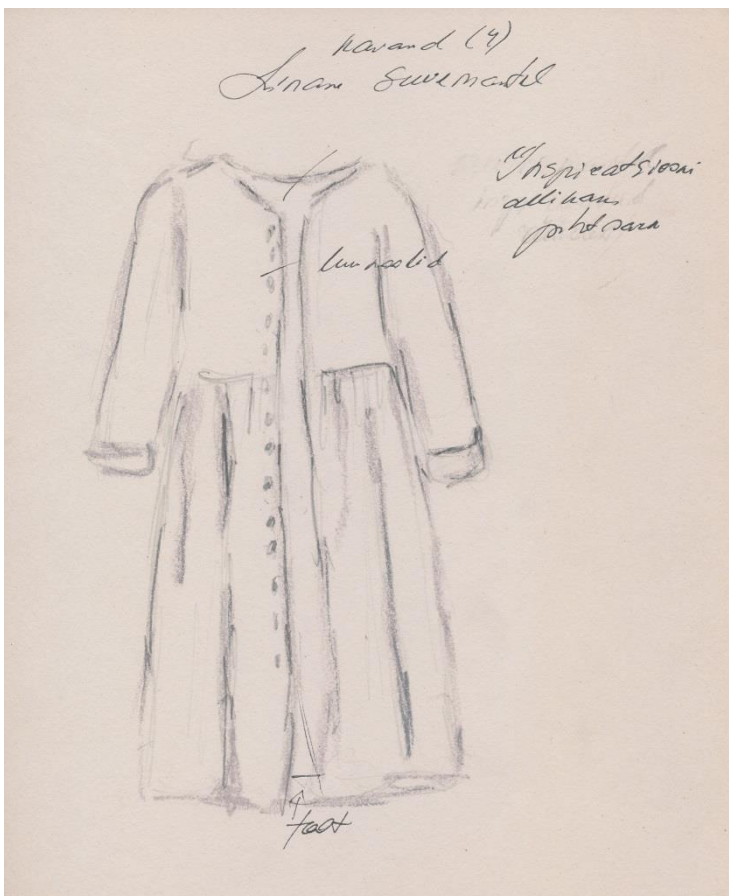
ERM A
1020:5

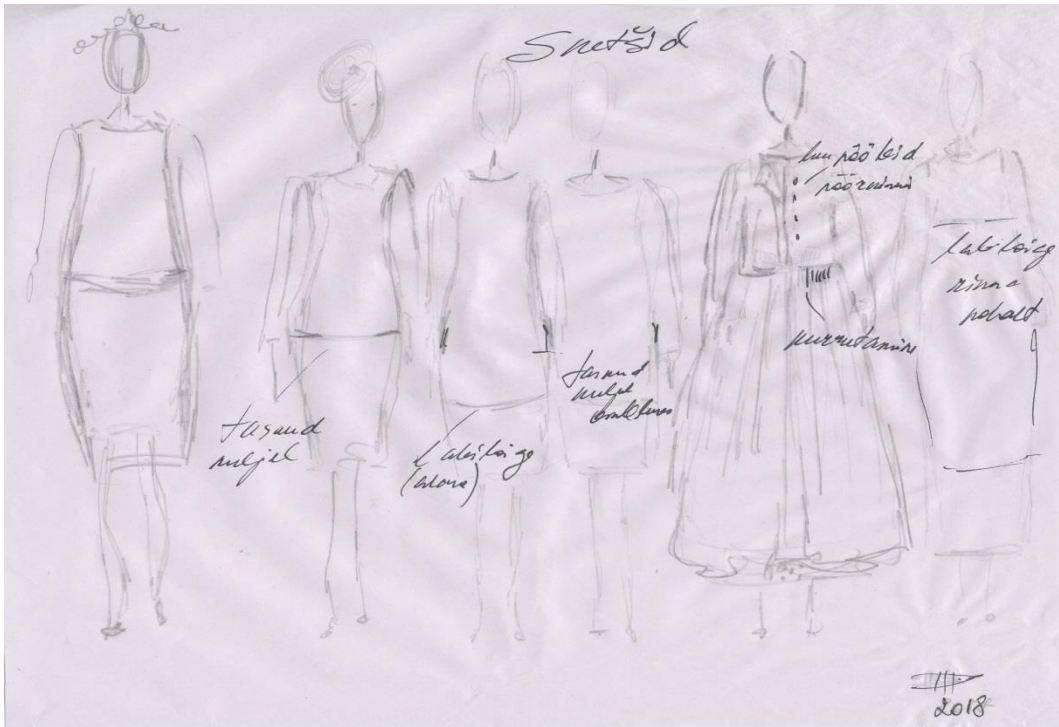
Jüri. Linasest kangast, pikkade varrukatega, mis enne värvlit kurrutatud, värvlite servades tagid ja keskel siksakikujuline tikand, värvlite mõlemas servas nõõpaukpistetega tehtud nõõpaugud, milledest läbi aetud seospael, varrukate peal õlaõmbluses lappvoldid, õlalappidega, mis ühest servast kurrutatud ja kinnitatud kraeõmbluse alla, mahapööratava kraega, mille servades pilutikand ja serv kurrutatud, õlalapid ja krae kaunistatud linasest niidist keeruga aedpistetes tikanditega, rinnalõhikuga, mille ülaserwas kaks linasest niidist aasa, alumises servas küljeõmblustes väikesed lõhikud, varrukad ühendatud kehaosaga ruudukujuliste vahetükkidega

Joonis 3. Esialgne kavand

Joonis 4. Suvamantli kavand

Joonis 5. Kavandid

Joonis 6. Moejoonised

Käsitsi koetud kangas
näidised (1)

140 (70+70) x 195 (35+160)

140 (70+70) x 198 cm

Mantli pihaosa
kangas

136 (68+68) x 186 cm

Materjalinäidised

Kanga naidised (2)

*140 x 225 cm
(kardina kangas)*

*150 x 260 cm
(kardina kangas)*

90 x 170 cm

Materjalinäidis

Kandi ja voodri (3)
kangad

Ostitud poekangas

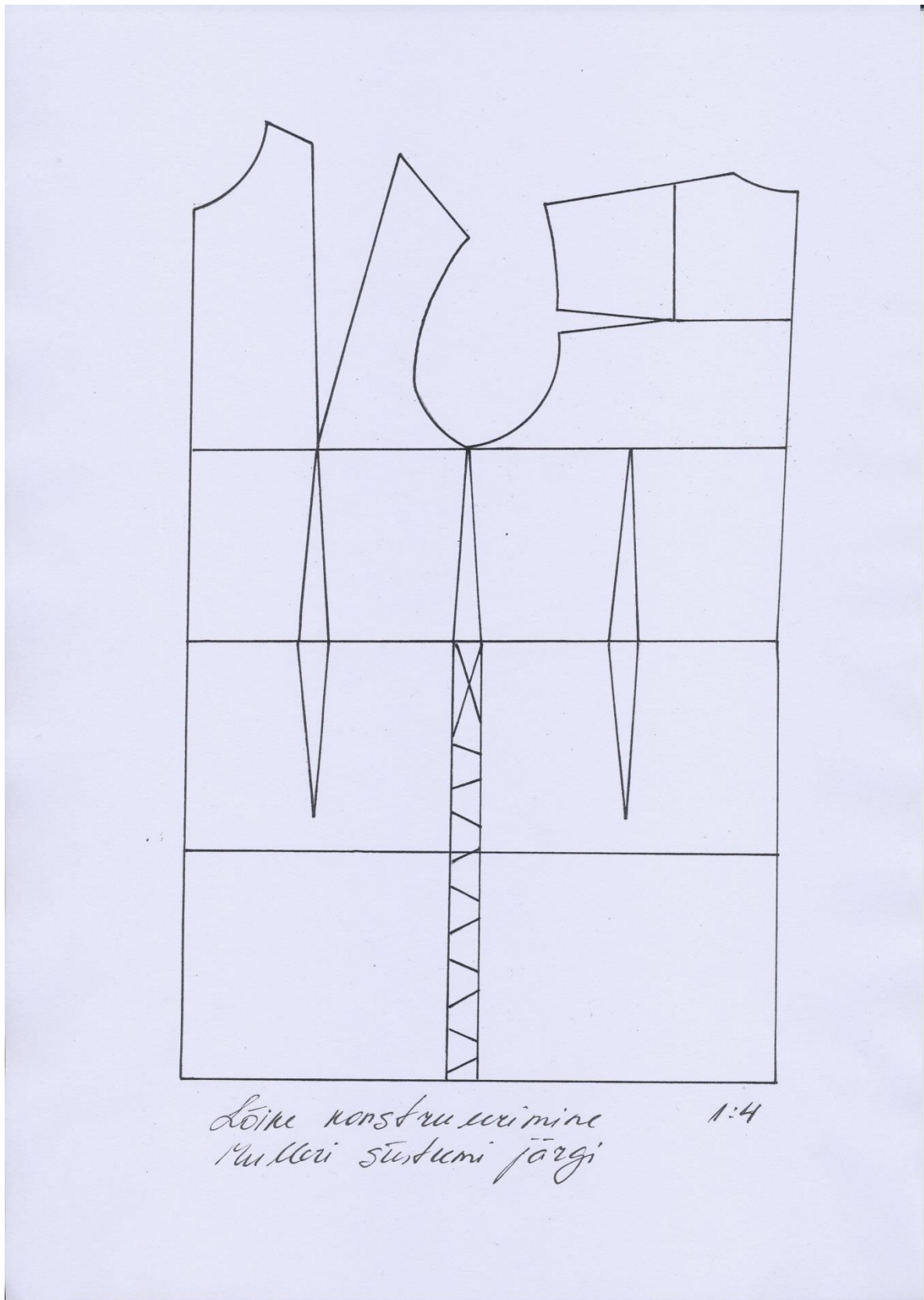
Karitsi voodri
kangas

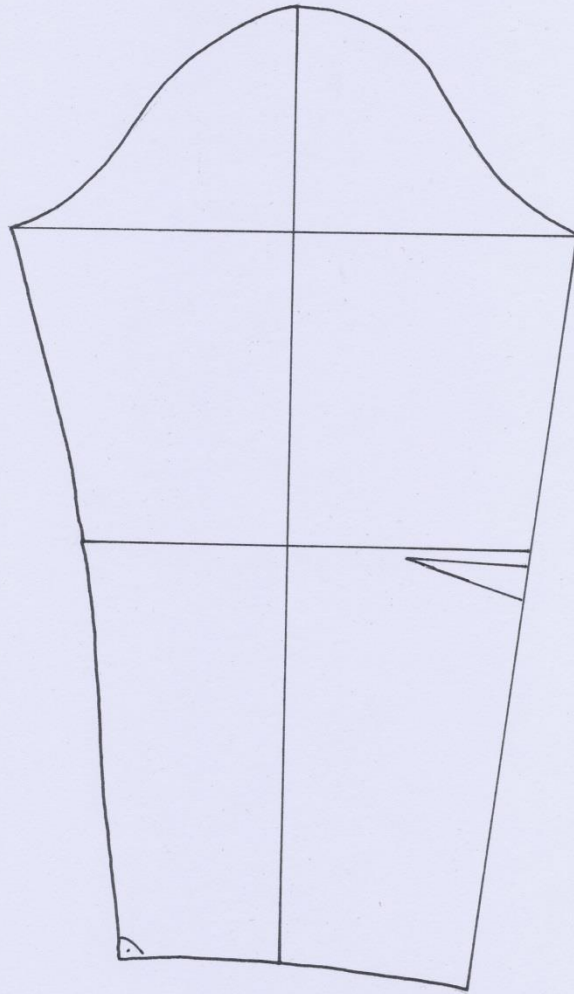
Voodrikangas
(ostitud poekangas)

Materjalinäidis

LISA 3. PÕHILÕIKE KONSTRUEERIMINE JA MODELLEERIMINE

Joonis 7. Põhilõike konstrueerimine

Varruka konstrueerimine 1:4
pohjamaade süstemi järgi

Joonis 8. Varruka konstrueerimine

Esiosa modelleerimine
ja läbitõime joond

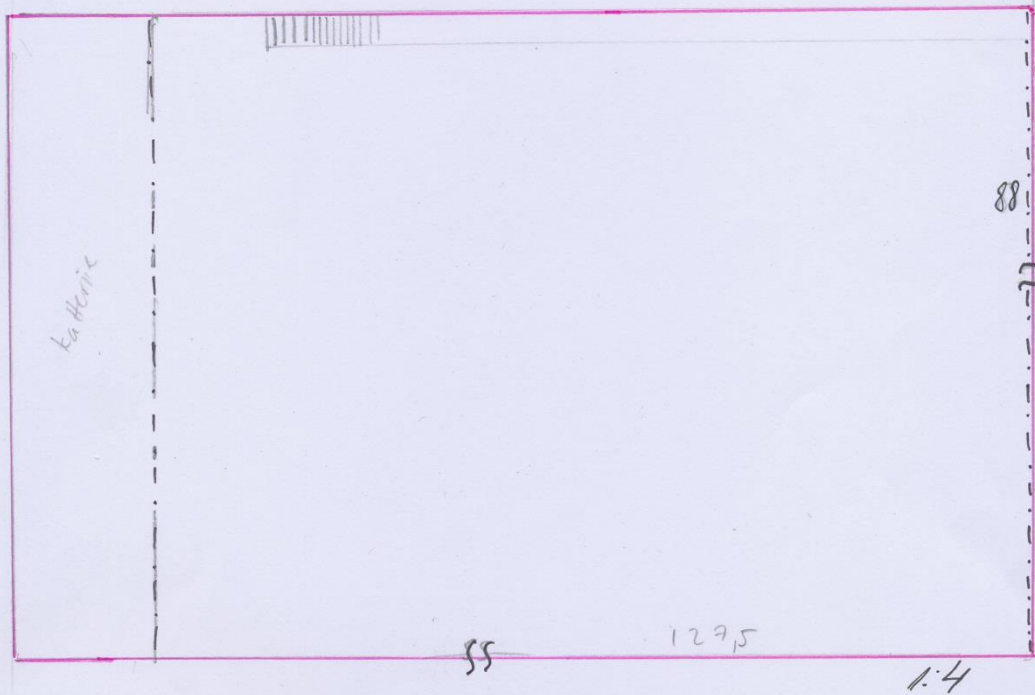
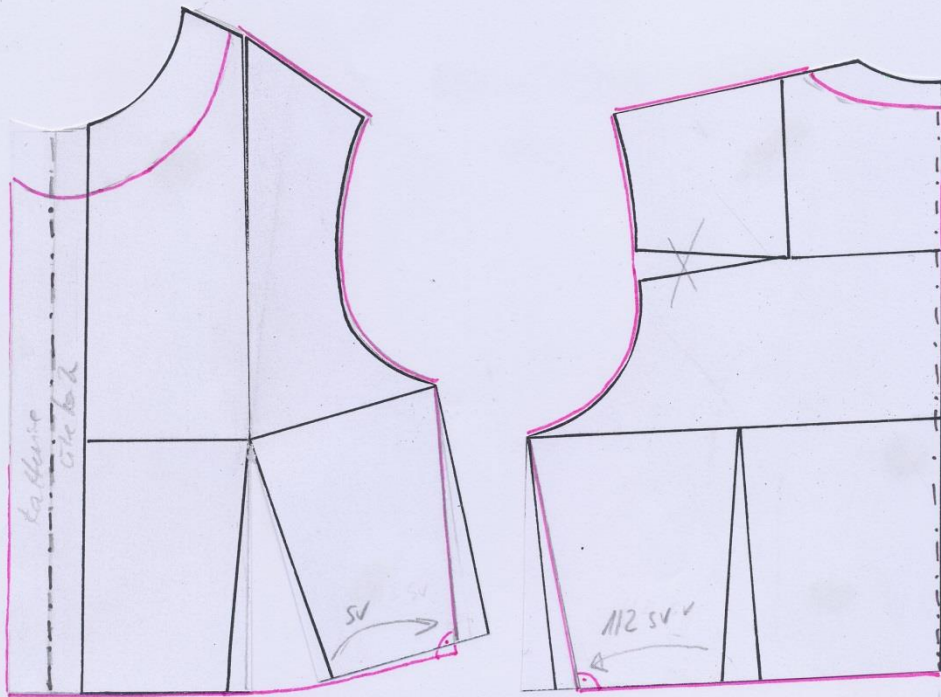
Joonis 9. Esiosa modelleerimine

*Etiosa modelleerimine
ja läbitõime joond*

Joonis 10. Tagaosa modelleerimine

Mantli lõike
modelleerimine

Joonis 11. Mantli lõike modelleerimine

Joonis 12. Tehniline joonis

LISA 4. TÖÖPROOV

Mantli tööproovid
nõõrninnis linnast rööbiga

alaosa kurnu lamine

Mantli tööproov

LISA 5. TOODETE PILDID

Foto 3. Läbilõige puusajoonel (Foto: Sandra Urvak)

Foto 4. Kleidi varruka kaenla lapp (*Foto: Sandra Urvak*)

Foto 5. Läbilõikesse töödeldud tasku (*Foto: Sandra Urvak*)

Foto 6. Voltkinnis kleidi alääres. 2018 (Foto: Sandra Urvak)

Foto 7. Küljeõmblusesse töödeldud tasku (Foto: Sandra Urvak)

Foto 8. Suvemantel (Foto: Sandra Urvak)

Foto 9. Kleitide kolleksioon (*Foto: Sandra Urvak*)

Foto 10. Luust nõöbid nõrkinnisega suvemantlil (*Foto: Sandra Urvak*)

Foto 11. Kurrutus suvemantli alaosal (*Foto: Sandra Urvak*)

Foto 12. Linasest kangast kingad (*Foto: Sandra Urvak*)

SUMMARY

XIX Century Women's Working Clothes and Collection of Dresses Made from Reused Fabrics inspired by Women's Working Clothes

The current paper inholds a survey of women's working clothes from XIX century and the creative-practical part. There has been no thorough research about women's working clothes nor has this kind of information been widely assembled. Exploring different sources - ethnographic literature, materials at Estonian National Museum's archives and descriptions of the objects at MUIS collection gave a huge and interesting amount of data about women's working clothes.

The read materials, ethnographic shirts and short coat made out of linen which I saw in the Estonian National Museum's collection gave the inspiration to create a collection of four dresses and one summer coat.

The designed collection is based on my personal preferences of taste, at the same time keeping in mind people, who take a high value in nature, natural colors and materials. As the original ethnographic shirts the designed dresses also follow the same way of sewing, where two or even three different fabrics were used. The fabrics differed from structure as well as form the tone of color. Similarly the lower part (called *alane*) of the dresses were designed from a rougher and more robust fabric. There were three different cuts used for the dresses - cut under the breasts, above the hips and above the knees. The scale modelled from the main pattern is designed for size 42/44 and is enabled also for further use of reproduction. The simple loose design of the dresses is suitable for different body types and the dresses can also be worn with trousers.

It was important to me to design the collection from used fabrics, which from one side was a challenge but also added a lot of excitement to the whole process. Thus valuing reuse and objecting quick fashion became one of the goals of the final paper.

The whole process of the final paper - from forming the idea to the final product, was interesting, educative and creative. The current subject - women's working clothes, is worth further thorough research.

LIHTLITSENTS

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Helve Alla
(sünnikuupäev: 19. mai 1961)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

NAISTE TÖÖRÕIVAD XIX SAJ JA NENDEST INSPIREERITUD TAASKASUTATUD KANGASTEST LOODUD SUVISTE KLEITIDE KOLLEKTSIOON

mille juhendajad on Riina Tomberg (MA) ja Kristina Libe,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil,
sealhulgas
digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas
digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega
isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Viljandis, 16. mai 2018